

**АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ**

Ольга Кутова

**ЕСТЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ
МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩИХ
ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

Методичні рекомендації

Київ – 2013

УДК 37.011.3-051:005.336.5:7
ББК 74.58:85
К 95

Рецензенти:

О.М. Отич, доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи, завідувач відділу педагогічної естетики та етики Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України;

С.В. Коновець, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник лабораторії морального й етичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України.

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України (протокол № 9 від 28 жовтня 2013)

К 95 Кутова О.М. Естетичні основи розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих педагогічних навчальних закладів : метод. реком. / Ольга Кутова. – К. : ІПООД НАПН України, 2013. – 73 с.

У методичних рекомендаціях обґрунтовано сутність поняття “педагогічна майстерність”, розкрито особливості педагогічної майстерності, визначено естетичні чинники та педагогічні умови розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих педагогічних навчальних закладів на естетичній основі.

Методичні рекомендації допоможуть педагогам, аспірантам, студентам педагогічних навчальних закладів у виховній роботі.

ББК 74.58:85

© Інститут педагогічної
освіти і освіти
дорослих НАПН України
© Кутова О.М., 2013

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1. Теоретичні і методичні основи розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих педагогічних навчальних закладів	
1.1. Сутність поняття “педагогічна майстерність”	6
1.2. Особливості педагогічної майстерності викладачів вищих педагогічних навчальних закладів	18
Розділ 2. Естетичні основи розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих педагогічних навчальних закладів	26
2.1. Естетичні засади розвитку педагогічної майстерності	27
2.2. Педагогічні умови розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих педагогічних навчальних закладів на естетичній основі	38
Висновок	47
Література	48
Додатки	51

ВСТУП

Нині освіта України функціонує на засадах демократизму, національної спрямованості, гуманізму, особистісної та суб'єктивної орієнтації, технологізації. Майбутнє нації, її духовна міць, інтелектуальне й моральне здоров'я значною мірою залежить від стану освітньої галузі, від майстерності педагога.

Основні напрями діяльності викладачів вищих педагогічних закладів відображені у Законі України “Про освіту”, обов'язки педагогічних та науково-педагогічних працівників, завдання розвитку їх педагогічної майстерності знайшли відображення у Законі України “Про вищу освіту”, Державній програмі “Вчитель”, а також у Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти в Україні та її інтеграції в європейський освітній простір, Концепції виховання дітей та молоді в національній системі освіти.

Питання педагогічної майстерності були предметом уваги багатьох видатних вітчизняних та зарубіжних педагогів і психологів. Досить згадати Я.А. Коменського, К.Д. Ушинського, А. Дістервега, А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського, у працях яких значна увага надається вчителю. У наукових дослідженнях висвітлені проблеми професійної підготовки педагога, розглянуті умови формування педагогічної майстерності як професійної якості учителя, її складові. У сучасних наукових дослідженнях активно розглядаються особливості розвитку вищої освіти, в тому числі університетської (В.Г. Кремень, О.Я. Савченко, О.В. Глузман, Т.І. Левченко та ін.), проблеми її індивідуалізації та особистісної орієнтації (О.М. Отич, О.М. Пехота, А.М. Старєва, Т.В. Тихонова та ін.), гуманізації та гуманітаризації (І.А. Зязюн, Г.О. Балл, Є.С. Барбіна, Н.Г. Ничкало та ін.), естетичних та етичних засад педагогічної майстерності викладачів вищих педагогічних навчальних закладів (Г.П. Васянович, Л.С. Барбіна, І.А. Зязюн, Н.Є. Миропольська, С.О. Нікітчина, О.М. Отич, О.М. Семенов, М.М. Солдатенко, Л.О. Хомич та ін.).

Професійно-педагогічні якості викладача не можна розвивати, не враховуючи виховання моральної та естетичної спрямованості його особистості. Естетичне виховання пов'язане з формуванням творчої активності педагога, здібності до свідомої діяльності за законами краси. Естетичні основи розвитку педагогічної майстерності викладача відображають його здатність до грамотного, вільного і повного сприйняття та аналізу різноманітних естетичних явищ, уміння адекватно оцінювати і класифікувати їх, а головне – будувати педагогічну діяльність відповідно до соціально значущих естетичних норм досконалості й краси. Глибокі знання, добра естетична ерудиція стимулюють виникнення різнобічних інтересів у вихованців, а наявність естетичних почуттів допомагає викладачеві не лише зрозуміти, а й відчути переживання студента, розібратись у внутрішніх мотивах їх поведінки, підняти у ставленні до них на рівень “розумних почуттів” [5, с. 23; 11, с. 73].

Проте недостатньо висвітленою у теоретичному аспекті, залишається система формування естетичних основ педагогічної майстерності сучасного викладача в контексті педагогіки розвитку, зокрема, суб'єктивні основи діяльності викладача як умова формування його педагогічної майстерності [13, с. 21-22]. Також виникають суперечності між високим рівнем теоретичної розробленості проблеми естетичного виховання студентів і недостатньою ефективністю практичної діяльності викладачів щодо їх естетичного виховання; новими вимогами до змісту й організації роботи з естетичного виховання у вищих педагогічних навчальних закладах та застарілими формами і методами її проведення, недостатньою педагогічною майстерністю викладачів; потужним педагогічним потенціалом естетичного виховання студентів, високою оцінкою викладачами його педагогічної ефективності й відсутністю в них спрямованості на використання естетичного виховання у навчально-виховному процесі вищих педагогічних навчальних закладів. Недоліки естетичного спрямування викладачів негативно відбиваються на духовному розвитку студентів, призводять до проявів однобокості в розумінні мистецтва, природи, діяльності людини.

Сподіваємося, що запропоновані методичні рекомендації “Естетичні основи розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих педагогічних навчальних закладів” допоможуть викладачам більш ефективно розв'язувати педагогічні завдання навчально-виховного процесу.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

1.1. Сутність поняття “педагогічна майстерність”

Зростання ролі викладача вищого навчального закладу, необхідність постійного саморозвитку, самовдосконалення диктується вимогами сучасного суспільства. Щоб відповідати цим вимогам викладач вищої школи має бути справжнім майстром педагогічної справи – володіти високими морально-духовними й соціально-педагогічними якостями, глибокими професійними знаннями, психолого-педагогічними вміннями [9, с. 5], педагогічними та психологічними технологіями. За твердженням О.М. Пехоти, педагогічна майстерність є основою високого рівня професійної діяльності і виявляється у раціональному, системному застосуванні сучасних досягнень педагогічної науки та досвіду інших країн [27, с. 23]. Вона відрізняється від загальної практики інноваційним підходом і забезпечує постійне поліпшення якості педагогічного процесу у вищих навчальних закладах. У той же час педагогічна майстерність – це певний комплекс властивостей особистості, що забезпечують самоорганізацію високого рівня професійної діяльності викладача [13, с. 22].

Як наукова проблема педагогічна майстерність постала у ХІХ ст. Дослідники педагогіки розглядають її як найвищий рівень педагогічної діяльності, що знаходить вияв у тому, що у відведений час педагог досягає оптимальних наслідків, “синтезу наукових знань, умінь і навичок методичного мистецтва і особистих якостей” [12, с. 7] завдяки комплексу наявних властивостей особистості, що забезпечує високий рівень організації педагогічної діяльності. Майстерність ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді, визначається як вища, творча активність, що передбачає довільне використання методів і засобів педагогічного впливу в кожній ситуації навчання та виховання.

У психолого-педагогічній літературі існують різні характеристики поняття “педагогічна майстерність”, але немає єдиного визначення, яке точно і повно розкрило б його зміст і сутність. Наприклад, М.І. Дяченко і Л.О. Кандибович вважають, що педагогічна майстерність – це високий рівень професійної діяльності викладача. Зовні це виявляється в успішному творчому вирішенні найрізноманітніших педагогічних завдань, в ефективному використанні способів і досягненні цілей навчально-виховної роботи. З боку внутрішнього педагогічна майстерність – це функціонуюча система знань, навичок, умінь, психічних процесів, властивостей особистості, що забезпечує виконання педагогічних завдань [5, с. 54]. Однак таке визначення не дає повного уявлення про зміст

педагогічної майстерності, про її складові. Немає в ньому і вказівок на природу педагогічної майстерності. Не зрозуміло, наприклад, як приходить до педагога цей “високий рівень професійної діяльності”. Найбільш вдало сутність педагогічної майстерності розкрита в “Педагогічній енциклопедії”, а саме: це високе мистецтво виховання і навчання, яке постійно вдосконалюється, доступне кожному педагогу, що працює за покликанням і любить дітей [26, с. 639]. Педагог – майстер своєї справи – це фахівець високої культури, який глибоко знає свій предмет, добре володіє відповідними галузями науки або мистецтва, досконало розуміється в питаннях загальної й особливо дитячої психології, володіє методикою навчання і виховання [29, с. 103]. Якщо вдуматися в це визначення, то можна помітити, що у зміст поняття „педагогічна майстерність” включаються: загальна висока культура, ерудиція; широке і глибоке знання предмета; володіння знаннями з педагогіки, загальної, вікової і педагогічної психології, уміння використовувати їх у навчально-виховному процесі; досконале володіння методикою навчально-виховної роботи, що виявляється, на думку Н.В. Кузьміної, головним чином у тім, що педагог знає, як учити і виховувати. В.О. Сластьонін визначає педагогічну майстерність як вищу форму професійної спрямованості особистості, а головним показником майстерності в будь-якій діяльності, на його думку, є володіння спеціальними узагальненими вміннями. Існує багато видів професійної діяльності, що безпосередньо стосуються людини, але є серед них професії лікаря, юриста, педагога, які впливають на її долю. Ось чому кожна з цих професій повинна бути не лише діяльністю, а й покликанням. То, хто ж такий викладач, педагог?

Педагог – це лікар, лікар – психолог, діагност – цілитель молодих душ. Педагог – це екстрасенс. Він має вміти заворожувати своєю мовою, переконувати всіма своїми діями, захоплювати, підкоряти своїм цілям слухачів. Педагог – це священнослужитель, бо він уселяє віру в життя, торжество людського добра, у милосердя і жаль, віру в неповторність і особливе призначення кожної людини. Педагог – це дослідник. Він постійно експериментує, аналізує, вносить зміни у свою діяльність. Педагог – це громадянин, патріот, небайдужий до всіх подій, що відбуваються в житті. Педагог – це філософ, що намагається зрозуміти сенс життя і розмірковує над його секретами. Педагог – артист, режисер, керівник найвищого рангу – генератор ідей, організатор. Він – інтелігент, який мусить бути інтелектуалом, не зацькованим міністерськими інструкціями і догмами, а таким, який не лише знає їх, а й уміє творчо переробити і збагатити філософією життя. Педагог – це людина, яка володіє ґрунтовними знаннями не лише в галузі свого предмета. Педагог – це людина, зі своїми слабкостями, дивацтвами, переживаннями. Педагог – це і батько, і мати для багатьох. Педагог – це образ, створений століттями і тому шанований усіма.

Педагог – це Майстер. Майстер слова. Майстер звуку. Майстер думки. Майстер емоцій і настроїв. Майстер створення – констатації знань.

Тому для того, щоб стати Педагогом, кожен має збагнути, що заняття – це не 90 хвилин спілкування зі студентами, а все життя, прожите до цього людиною. І залежно від того, як вона його прожила, 90 хвилин заняття в кожного педагога пройдуть по-різному [29, с. 171]. Викладач великій кількості людей дає можливість не лише багато про що дізнатися, а й відчувати ту особливу емоцію дотику до науки, до пізнання, до педагогічної творчості, що по суті має ту саму природу, що й зіткнення з художньою творчістю на концертах і виставах за участю великих майстрів. Важко переоцінити значення цієї емоції у розвитку педагога, його смаків, пристрастей і всього того, що можна було б назвати інтелектуальним, естетичним і кінець кінцем просто духовним багатством. Лекції, семінарські, практичні заняття у студентському житті становлять лише певну мить, але цього досить для того, щоб залишити в їхній пам'яті глибокі сліди. Тому значення особистості викладача у педагогічному процесі накладає на нього велику відповідальність і потребує постійної роботи над собою.

Педагог обов'язково повинен багато працювати для вдосконалення себе як викладача. Щоб досягти довершеності, він має повсякчас не лише вивчати свій предмет, його історію, філософію, а й вдосконалювати техніку свого викладання. У цьому відношенні діяльність викладача дуже близька до діяльності актора. Історія науки знає багато прикладів, коли видатні вчені були водночас і блискучими лекторами: М.В. Ломоносов, Н.Н. Лузін, Д.І. Менделєєв, К.А. Тімірязєв, О.Ю. Шмідт – цей список можна було б продовжити. На жаль, не всім педагогічний талант дається від народження, і якщо його немає, його обов'язково потрібно виховувати, розвивати в собі. А.С. Макаренко вважав, що секрет педагогічної майстерності полягає в знанні особливостей педагогічного процесу, умінні його побудувати і надати йому руху [19, с. 143]. Тому оволодіння педагогічною майстерністю доступне кожному педагогу, якщо він працює над собою, оскільки основою її формування є, перш за все, практичний досвід. А.С. Макаренко сподівався, що настане час, коли майбутніх педагогів будуть навчати того, як увійти в аудиторію, де і як стояти, як привітатися, як посміхнутися і навіть як подивитися на своїх вихованців. На думку науковців (С.У. Гончаренко, Н.Г. Ничкало, В.В. Ягупов та ін.), основою педагогічної майстерності є педагогічна культура, основні складові якої – педагогічна спрямованість, психолого-педагогічна ерудиція, організованість, уміння продуктивно поєднувати навчально-виховну роботу; науково-дослідну діяльність, сукупність професійно-важливих якостей, постійне самовдосконалення. Отже, бути майстром педагогічної справи – значить мати вихідну позицію, яка є особистісно-гуманною; стати яскравою особистістю, мудрою, чуйною, доброзичливою і принциповою людиною; генератором теоретичних рекомендацій, які можна переконливо довести або спростувати.

Згідно з узагальненим вітчизняним та зарубіжним досвідом “педагогічна майстерність” розглядається як найвищий рівень педагогічної

діяльності, що виявляється у творчості викладача, у постійному вдосконаленні мистецтва, навчання, виховання та розвитку людини. Педагог-майстер досягає високих результатів професійної діяльності, володіє індивідуальним стилем роботи, реалізує свій творчий потенціал за рахунок знання психології студентів і умілого конструювання педагогічного процесу. Педагогічна майстерність – це насамперед висока культура організаторської, управлінської, виховної, трудової, ігрової і громадської діяльності викладача, наділеного якостями творчої особистості, що дає змогу вирішувати всі питання навчально-виховної роботи разом зі студентами в умовах співдружності та співтворчості, враховуючи інтереси і рівень вихованості кожного, а також індивідуальні та психологічні особливості кожного студента. Майстерність – найвищий рівень педагогічної діяльності, прояв творчої активності педагога. Якщо говорити про джерела майстерності, то визначаються комплексом властивостей особистості, які забезпечать організацію високого рівня професійної діяльності на основі рефлексії. Майстерність також полягає у здатності та вмінні зазирнути в себе, оцінити свої дії, стосунки з людьми, пізнати свій внутрішній світ, зрозуміти себе і водночас – в умінні бачити і розуміти те, як до тебе ставляться інші люди, як вони тебе розуміють.

Педагогічна майстерність – це професійне вміння оптимізувати всі види навчально-виховної діяльності, спрямувати їх на всебічний розвиток та удосконалення особистості, що забезпечується високою організацією педагогічного процесу. Вона характеризується належним рівнем розвитку спеціальних узагальнених умінь, і, звичайно, суть його – в особистості викладача, його позиції, здатності керувати діяльністю на високопрофесійному рівні. Велике значення у цьому контексті має володіння викладачем педагогічною технікою, що відзначається вмінням перетворювати на апарат педагогічного впливу свої емоції, голос (тон, сила, інтонація, жести, міміка). Вміння керувати своїм психічним станом, педагогічно активно і емоційно відкрито виявляти своє ставлення до предмета і студентів є однією з ознак технологічної культури викладача. Педагогічна майстерність викладача виявляється також у вмінні працювати в умовах високого розумового та емоційного напруження, здатності знаходити оптимальні рішення у нетрадиційних ситуаціях і зберігати при цьому витримку і самовладання. Вона передбачає не лише досконалий рівень знань, умінь і навичок, але й сформованих певних особистісних якостей – мобільності, комунікативності, емпатії, толерантності тощо, що сприяє майстерному володінню педагогічною технікою та використанню сучасних технологій у навчально-виховному процесі. Втілення педагогічної майстерності у діяльність педагогів вищих навчальних закладів демонструє, що найбільш дієвим і ефективним є така організація викладання, при якому забезпечується проникнення у різні галузі знань, об'єднує їх спільним і професійним змістом, значенням, розкриває перед студентами сутнісні моменти педагогічної діяльності в пізнавальному, організаційному і самоврядному ракурсах, підвищує

можливість традиційних психолого-педагогічних, методичних і спеціальних дисциплін відзеркалювати зміст професійної діяльності, допомагає усвідомити значення і засвоїти якісно нові властивості необхідні для професійної діяльності. На думку Є.С. Барбіної, педагогічна майстерність – це особлива якісна характеристика особистості викладача, в основі якої лежить направленість спеціаліста на роботу в школі чи вищому навчальному закладі [1, с. 38].

Як зазначає академік І.А. Зязюн, майстерність завжди розкривається в діяльності, причому в діяльності ефективній. Саме таке розуміння прийняте в педагогіці. Педагогічна майстерність виявляється в успішному розв'язанні різноманітних педагогічних завдань, високому рівні організованого навчально-виховного процесу, але суть її в тих якостях особистості вчителя, які породжують цю діяльність, забезпечують її успішність. Ці якості слід шукати не лише в уміннях, а й у тому сплаві властивостей особистості, її позиції, які й дають педагогові змогу діяти продуктивно і творчо [9, с. 29]. Педагогічна майстерність, наголошує С.У. Гончаренко, – це високе мистецтво навчання і виховання доступне кожному педагогові, який працює за покликанням і любить дітей. Педагог-майстер – це спеціаліст високої культури, що досконало знає свій предмет, добре обізнаний з відповідними галузями науки чи мистецтва, глибоко розбирається в питаннях загальної і особливо дитячої психології, досконало володіє методикою навчання і виховання [3, с. 268].

Отже, педагогічна майстерність виявляється в діяльності, передбачаючи наявність при цьому багатьох професійних та індивідуальних якостей. Не можна обмежити її високим рівнем розвитку соціальних узагальнених умінь. Сутність майстерності – в особистості вчителя, наголошує І.А. Зязюн, в його позиції, здатності виявляти творчу ініціативу на ґрунті реалізації власної системи цінностей. Майстерність – вияв найвищої форми активності вчителя у професійній діяльності, активності, що базується на гуманізмі і розкривається в доцільному використанні методів і засобів педагогічної взаємодії у кожній конкретній ситуації навчання і виховання [24, с. 29]. Як свідчить досвід, педагогічну майстерність слід розглядати як вияв педагогом свого “Я” у професії, як самореалізацію особистості викладача у педагогічній діяльності, що забезпечує розвиток особистості студента. І.А. Зязюн пропонує таке визначення цього поняття *“педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексійній основі”* [25, с. 30].

Педагогічна майстерність викладача як складне і багатогранне явище формується ефективно, якщо дотримуватися **принципів активності, системності, оптимізації, й диференційованого підходу** до процесу підвищення його кваліфікації. Саме ці принципи і визначають різні сторони становлення педагогічної майстерності – зміст, форми, методи, засоби її формування на даному етапі розвитку школи й педагогіки [8, с. 42].

У теоретичній і практичній роботі викладача над підвищенням власної майстерності роль *активної діяльності* є провідною, оскільки з людиною залишається тільки те, що здобує власними зусиллями розуму й почуттів. Цей принцип відображає активну роль педагога в процесі формування його майстерності. Активність і самостійність викладача зростають, якщо на це є соціальний запит, творча атмосфера у вищому навчальному закладі, дружні стосунки між колегами. Вони набувають ознак творчості, коли педагог самостійно розв'язує проблеми і різні педагогічні ситуації. У цьому процесі велике значення має правильне визначення мети, передбачення наслідків, створення плану дій, енергійне його виконання, самоаналіз діяльності.

Активність, свідомість, діяльність викладача над формуванням майстерності зростають, якщо він володіє основними інтелектуальними вміннями та навичками. Насамперед має на увазі здатність до аналізу і виділення головного; порівняння; узагальнення й конкретизації; доведення і спростування; визначення понять і оцінних суджень, а також володіння проблемними вміннями. Виникаючи на емпіричному рівні, ці вміння в міру вдосконалення переходять на рівень теоретичного пізнання, з розрізнених стають систематичними, набувають рис широкого перенесення на інші види діяльності [8, с. 43].

Системність у розвитку педагогічної майстерності є актуальним принципом досягнення результатів у навчально-виховній діяльності педагога. Процеси навчання і виховання студента є складними й потребують системного підходу до розвитку особистості куратора й викладача. Розглядаючи, наприклад, методи й форми розвитку педагогічної майстерності, слід визначити можливості кожного з них, сфери дії, природну обмеженість. Немає абсолютних методів і форм, які давали б можливість досягти високого рівня майстерності; тільки в системі вони здатні ефективно сприяти цьому процесу [8, с. 43].

Оволодіння системним підходом допомагає формувати професійне мислення. Кожен керівник вищого навчального закладу, викладач, куратор – це конструктор систем (система вивчення і втілення передових ідей, організація колективів, формування знань, умінь, навичок, впливи на особистість тощо). Без системного бачення неможливий прогностичний погляд на вищий навчальний заклад, групу студентів, особистість педагога тощо [8, с. 44].

Принцип системності тісно пов'язаний з принципом *оптимізації*. Керівникам ВНЗ, викладачам оптимізаційний підхід дає змогу з'ясувати причини недостатньої ефективності усталеної системи роботи зі студентами, усунути їх перевантаження, підвищити рівень цілісності, системності роботи, орієнтувати на пошук і застосування всіх резервів, добір ефективних засобів залежно від умов діяльності. Тільки застосування оптимізаційного підходу дає можливість для координації складових системи педагогічної майстерності. Система способів оптимізації охоплює всі компоненти пізнавального процесу: цільовий, змістовий, мотиваційний,

операційний, контрольно-корекційний і аналітико-результативний [8, с. 45].

Процес розвитку педагогічної майстерності є оптимальним, якщо конкретизуються всі його складові відповідно до реальних умов. Варто пам'ятати, що поняття оптимізації не є абсолютним: те, що оптимально для одних умов, не є оптимальним для інших. Наприклад, можна запланувати в усіх групах провести заняття методом “мозкової атаки”. Але таке завдання нереальне, тому що не відповідає різним можливостям студентів і викладачів. Таким чином ми виходимо на принцип їх *диференціації*.

Дотримання цього принципу є важливе для розвитку педагогічної майстерності викладача. Диференціація навчання потребує відповідного матеріально-технічного обладнання: технічних засобів навчання, різних карток із завданнями, таблиць, наочних посібників, першоджерел тощо. Для диференціації та індивідуалізації найбільші можливості створює комп'ютер, який є ефективним засобом діяльності у роботі зі студентами.

Критеріями педагогічної майстерності викладача є доцільність (за спрямованістю), продуктивність (за результатом), діалогічність (за характером стосунків зі студентами), оптимальність (за вибором засобів навчання), творчість (за змістом діяльності).

У своєму становленні майстерність викладача проходить декілька послідовних етапів, підносячись з одного рівня на якісно новий. Використовуючи класифікацію рівнів педагогічної майстерності І.А. Зязюна [25, с. 29] на основі врахування вияву в ній творчої індивідуальності, О.М. Отич вдало характеризує ці рівні.

1. Потенційний рівень: майбутній педагог, маючи педагогічні, творчі й художні здібності, ще не усвідомлює їх, оскільки ще не випробував у педагогічній діяльності свій творчий потенціал, не відкрив свою творчу індивідуальність.

2. Елементарний рівень: майбутній педагог володіє найнеобхіднішими знаннями з педагогічної майстерності, елементарними вміннями педагогічної діяльності, але ще боїться діяти самостійно й творчо, виявляти свою творчу індивідуальність, вважаючи, що більш надійно діяти за шаблоном, зразком, вказівкою [23, с. 294]. Елементарний рівень майстерності характеризується наявністю тільки окремих професійно значущих якостей. На цьому рівні педагог, як правило, спирається на досвід викладачів-майстрів. Проте, якщо викладач зупиняється лише на етапі методичних прикладів, про які йому розповідали в процесі навчання у вищому навчальному закладі або про які він читав у спеціальній літературі, спостерігав під час відкритих занять, то він перетворюється на інтерпретатора чужих ідей, механічно і часто бездумно повторюючи те, що йому відомо. Звичайно на елементарному рівні педагог володіє предметом викладання, але йому не вистачає спрямованості на розвиток студентів, техніки організації діалогу. При цьому продуктивність роботи низька.

3. *Базовий рівень*: в учителя (найчастіше молодого) або студента-випускника вже сформовані базові педагогічні знання, вміння й навички і за сприятливих педагогічних умов він достатньо вдало їх реалізує, виявляє елементи творчості; у найбільш підготовлених ним фрагментах навчально-виховного процесу, у типових педагогічних ситуаціях реалізує власний підхід, своє бачення в яких ситуативно виявляється творча індивідуальність [23, с. 294]. На базовому рівні викладач уже володіє основами педагогічної майстерності: гуманістичною спрямованістю, побудовою відносин зі студентами і колегами на позитивній основі. Він засвоїв предмет викладання і методично правильно будує навчально-виховний процес.

4. *Досконалий рівень*: досягнення викладачем досконалого рівня майстерності характеризується чіткою спрямованістю дій, високою якістю роботи зі студентами, співпрацею в спілкуванні, плануванні і організації діяльності на тривалий час з метою розвитку особистості, самокритичне ставлення до власного досвіду, самостійне визначення позитивних і негативних сторін у своїй педагогічній діяльності.

5. *Творчий рівень* є найвищим у педагогічній майстерності. Викладач ініціативно і творчо підходить до професійної діяльності, є генератором ідей. Він здатний відходити від традиційних схем, швидко вирішувати проблемні ситуації. Його діяльність відрізняється оригінальністю прийомів взаємодії з опорою на рефлексію. Крім цього, такий викладач здатний бачити проблему в цілому, уміє загострити увагу на головному. На цьому етапі яскраво виявляється індивідуальний стиль діяльності [7, с. 7-8]

6. *Мистецький рівень*: учитель працює не просто творчо, а з натхненням, з переважанням мажорного тону, може захопити вихованців своєю творчою енергією, фасилітувати розкриття їхньої творчої індивідуальності [23, с. 294]. Головне завдання викладача полягає не стільки в безпомилковому вивченні і в точній передачі змісту навчального матеріалу (краще без педагога це зробить ком'ютерна програма), як у вмінні “одягнути” суху інформацію “у живу одягу слова”, яскраві барви і трепетні почуття, зробити її привабливою і особистісно значущою для студента. Отже, викладач – це художник, композитор, режисер творення позитивно забарвленої педагогічної реальності [15, с. 35 – 36]. Щоб стати кваліфікованим викладачем вищого навчального закладу необхідно мати чітку особистісно-професійну позицію, яка виявляється у таких установках:

- ставлення до студентів – установка на розуміння, співпереживання, на відносну їх незалежність та самостійність, на виявлення та використання їх творчого потенціалу;

- ставлення викладача вищого навчального закладу до самого себе – установка на зацікавленість в успішній навчально-виховній роботі, орієнтація на професійне та особистісне зростання та самоаналіз, самовдосконалення.

Із викладеного можна зробити висновок, що педагогічна майстерність викладача будь-якої дисципліни потребує таких складових (схема 1.1.1):

Схема 1.1.1 Складові педагогічної майстерності

Професіоналізм передбачає наявність професійних знань (суспільні, психолого-педагогічні, предметні, прикладні уміння та навички), їх змістом є знання предмета, методики його викладання, знання педагогіки і психології. Особливостями професійних знань є їх комплексність (вміння синтезувати матеріал, аналізувати педагогічні ситуації, добирати засоби взаємодії), натхненність (власний погляд, розуміння проблеми, свої міркування). Професіоналізм педагога – це сукупність психофізіологічних, психічних та особистісних змін, які відбуваються в людині у процесі оволодіння знаннями та довготривалої діяльності, що забезпечують якісно новий, вищий рівень вирішення складних професійних завдань.

Педагогічний професіоналізм – уміння викладача мислити і діяти професійно. Охоплює набір професійних властивостей та якостей особистості педагога, що відповідають вимогам учительської професії; володіння необхідними засобами, що забезпечують не тільки педагогічний вплив на студента, але і взаємодію, співробітництво та співтворчість з ним [14, с. 20]. Для активного співробітництва зі студентами викладачу

необхідна мобілізація інтелекту, волі, моральних зусиль, організаторського хисту та вміння оперування засобами формування моральних, інтелектуальних та духовних принципів у студентів. До інтелектуальних засобів належать: кмітливість, професійне спрямування, сприйняття, пам'ять, мислення, уява, вияв та розвиток творчих здібностей молодшої людини. До моральних – любов до дітей, віра в їх можливості та здібності, педагогічна справедливість, вимогливість, повага до вихованця – все, що становить основу професійної етики вчителя. Духовні засоби – основа його загальної та педагогічної культури.

Психолого-педагогічні уміння – це сукупність психологічних і педагогічних умінь викладача, необхідних для успішного проведення занять зі студентами і позааудиторної роботи. У формуванні педагогічної майстерності викладача суттєве значення має комунікативність (здатність до спілкування, вміння налагоджувати контакти, викликати позитивні емоції у співрозмовника й відчувати задоволення від спілкування); перцептивні якості (професійна проникливість, пильність, інтуїція, здатність сприймати і розуміти іншу людину, її психологічний стан за зовнішніми ознаками); динамізм особистості (здатність активно впливати на іншу особу); емоційна стабільність (володіння собою, самоконтроль, саморегуляція); оптимістичне прогнозування (передбачення розвитку особи з орієнтацією на позитивне в ній); креативність (здатність до творчості, генерування нових ідей, уникнення традиційних схем, оперативного розв'язання проблемних ситуацій); впливовість (здатність впливати на психічний і моральний світ студентів у бажаному напрямі, зближуватися з ними, здобувати довіру, любов і повагу, проникати у їхній внутрішній світ, конструювати і проектувати його). Джерелом майстерності є емоційно-духовна сфера діяльності педагога. В. О. Сухомлинський висловлював образну думку: бути річкою, в якій зливається гаряче серце й холодний розум, – одна з вічних гілок педагогічної майстерності; якщо вона всихає – усі книжні знання педагогіки перетворюються на порошок. На кожній сторінці праці “Сто порад Учителеві” молодий педагог завжди знайде мудрі поради щодо того, яким чином розвивати в собі психологічні, інтелектуальні основи формування професіоналізму. Одна з порад звучить так: “Я завжди прагну не викликати в собі збудження, не нагнітати його, а давати йому розрядку. Найрадикальнішим засобом є, по-перше, переключення енергії всього колективу, включаючи й учителя, на справу, яка вимагає духовної єдності, колективної творчості, трудової зосередженості всіх і кожного, взаємного обміну інтелектуальними цінностями. Досвід переконав мене в тому, що саме така колективна діяльність наче розслаблює ті пружини, які вчитель часто змушений стискувати, щоб загальмувати збудження, не дати вирватися назовні роздратованню. Якщо не ослаблювати ці пружини, якщо стискувати, як кажуть, серце в кулак, воно висотується, роздратовується, стає надто неспокійним, невірноваженим стражем емоційних небезпек, які виникають у нашій праці щоразу, коли чи то дається повна воля

почуттям, чи то, навпаки, почуття гасяться, пригнічуються” [34, с. 425].

Особливої майстерності потребує така дія педагогів, як оцінка навчальної праці студентів. На цьому ґрунті найчастіше виникають непорозуміння і навіть конфлікти. Виходячи з позицій гуманної педагогіки, В.О. Сухомлинський давав поради, які ґрунтуються на знаннях і розумінні дитячої психології й упереджують появу конфліктів, приниження особистості вихованців. “Я ніколи, – писав Василь Олександрович, – не ставив незадовільної оцінки, якщо учень не міг через ті чи інші умови, обставини опанувати знання. Ніщо так не пригнічує дитину, як усвідомлення безперспективності: все, я ні на що не здатний. Зневіра, пригніченість – ці почуття позначаються на всій розумовій праці школяра, його мозок ніби ціпеніє. Тільки світле почуття оптимізму є цілющим струмком, який живить річку думки... Ніколи не поспішайте з виставлянням незадовільної оцінки. Пам’ятайте, що радість успіху – це могутня емоційна сила, від якої залежить бажання дитини бути хорошою. Турбуйтеся про те, щоб ця внутрішня сила дитини ніколи не вичерпувалася. Якщо її немає, не допоможуть ніякі педагогічні хитрощі” [34, с. 465-466]. Ця думка переконує у тому, що В.О. Сухомлинський, турбуючись про формування педагогічної майстерності і врешті-решт професійної культури педагогів, не обмежувався рекомендаціями, повчаннями, а обґрунтовував, передусім, наукові засади, з яких має проростати їх майстерність, відбуватись становлення їх професіоналізму.

Морально-духовні якості викладача полягають у його спрямованості на особистість іншої людини, утвердження словом і ділом найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки й стосунків. Передбачають гуманістичний вияв його ціннісного ставлення до педагогічної діяльності, її мети, змісту, засобів, суб’єктів. Той, хто не любить і не поважає дітей, учнів, студентів не може досягти успіху в педагогічній праці, бо тільки щира любов і глибока повага педагога до вихованців породжують любов і повагу у відповідь, зацікавленість до його ідей, поглядів, переконань, знань, які він вчить здобувати. Головною якістю, що об’єднує всі інші, є толерантність, чуйність до людини, до особистості, яка формується.

До *соціально-психологічних якостей* педагогічної майстерності викладача слід віднести: організаторські здібності; витримку; тарпеливість; принциповість і вимогливість; оптимізм; чуйність; увагу; тактовність; творчий склад мислення. Помилковою є думка, що педагогічна майстерність, педагогічний талант – це “дар божий”. А.С. Макаренко, який в складних умовах своєї педагогічної діяльності з перевиховання педагогічно занедбаних дітей наполегливо шукав ефективних дій, спрямованих на “перекування” складних характерів підлітків, надавав особливої уваги питанням формування майстерності педагогів-вихователів. Він наголошував: “Майстерність не є якимось особливим мистецтвом, що вимагає таланту, але це спеціальність, якої треба навчатись, як треба навчити лікаря його майстерності, як треба

навчити музиканта” [20, с. 246]. В іншій роботі А.С. Макаренка писав: “Я переконаний, що навчити виховувати так само легко можна, як навчити математики, як навчити читати, як навчити бути хорошим фрезерувальником чи токарем, і я навчав. В чому полягає таке навчання? Насамперед в організації характеру педагога, вихованні його поведінки, а потім в організації його спеціальних знань та навичок, без яких жоден вихователь не може працювати, тому що в нього не поставлений голос, він не вміє розмовляти з дитиною і не знає, в яких випадках як треба говорити. Не може бути хорошим вихователем той, хто не володіє мімікою, не може надати своєму обличчю потрібного виразу або стримати свого настрою. Вихователь повинен уміти організовувати, ходити, жартувати, бути веселим, сердитим. Вихователь повинен поводитися так, щоб кожен рух його виховував, і завжди повинен знати, чого він хоче в даний момент і чого він не хоче” [20, с. 162]. У наведених міркуваннях А.С. Макаренка щодо природи й змісту педагогічної майстерності проглядається своєрідна програма опанування педагогами основ педагогічної майстерності.

Педагогічна техніка (мистецтво, майстерність, уміння) є сукупністю раціональних способів, умінь та особливостей поведінки вчителя, спрямованих на ефективну реалізацію обраних ним методів і прийомів навчально-виховної роботи зі студентським колективом відповідно до мети виховання, об'єктивних та суб'єктивних передумов. Вона передбачає наявність своєрідних способів, умінь, особливостей поведінки педагога: високу культуру мовлення; здатність володіти мімікою, пантомімікою, жестами; уміння одягатися, стежити за своїм зовнішнім виглядом; уміння керуватися основами психотехніки (розуміння педагогом власного психічного стану, уміння керувати собою); здатність “бачити” внутрішній стан вихованців і здійснювати адекватний вплив на них. З розвитком педагогіки і психології як науки і практичної діяльності поряд з поняттям “педагогічна техніка”, яка відображає тільки суб'єктивні особливості навчально-виховного процесу (контроль педагога за своїми емоціями, настроєм, поведінкою, перцептивно-чуттєвим сприйняттям зовнішніх предметів, мовленням) стали використовувати і термін “педагогічна технологія” (знання про майстерність). Суттєвою є думка В.О. Сухомлинського, що мистецтво й майстерність педагога полягають в умінні поєднувати сердечність з мудрістю [34, с. 424].

Педагогічна технологія є комплексом знань, умінь і навичок, необхідних педагогу для вирішення стратегічних, тактичних, а також процедурних завдань у ході навчально-виховного процесу. Йдеться про систему взаємодії викладача зі студентами, способи добору та впорядкування навчального матеріалу згідно з вимогами теорії пізнання. Іншими словами, педагогічна технологія є описом системи дій викладача та студентів, які слід виконати для оптимальної реалізації навчального процесу. Складовими педагогічної технології є володіння мистецтвом спілкування зі студентами, вміння керувати своєю увагою та їх увагою,

здатність за зовнішніми ознаками поведінки студента визначати його душевний стан тощо.

Професійна майстерність зростає із професійного досвіду, хоча сам по собі багаторічний досвід ще не є майстерністю. Професійний досвід виробляється й у викладача, який не задоволений своєю професією, але чесно виконує свої посадові обов'язки. Йому бракує одного із суттєвих елементів майстерності – “творчого почуття” як особливого психічного і фізичного стану педагога. Професійний досвід без творчості й задоволення часто породжує інертність, втому, дратування [10, с. 114].

Отже, професійна творчість є і показником, і характеристикою, і умовою становлення професійної майстерності викладача вищого навчального закладу. Аналіз праць різних дослідників з питань виявлення сутності професіоналізму дає змогу зробити висновок про те, що практично у кожному з визначень цього поняття присутні виражені характеристики майстерності або компетентності. При чому поняття “майстерність” застосовуємо не до окремого уміння, а до сукупності умінь, сформованих на різних рівнях, що надають процесу діяльності якісної своєрідності, індивідуалізуючи його. Викладене дає змогу стверджувати, що педагогічна майстерність викладача вищого навчального закладу є складовою професіоналізму, від рівня якої залежить якість підготовки фахівців у вищому навчальному закладі.

1.2. Особливості педагогічної майстерності викладачів вищих педагогічних навчальних закладів

Педагогічна майстерність характеризується такими особливостями: прийняттям педагогічної професії як місії; високим рівнем професіоналізму діяльності й особистості, що забезпечує можливість одержувати гарантований педагогічний результат; перевагою педагогічної спрямованості й перевагою в її структурі когнітивного, поведінкового й прогностичного компонентів; переходом від евристичного рівня професійної діяльності до креативного; сформованим індивідуальним стилем діяльності, що забезпечує формування індивідуального іміджу, авторитету в очах колег і студентів; сформованими педагогічними позиціями, які відповідають еталону особистості й діяльності викладача вищої школи й не суперечать сучасним вимогам суспільства й професійного співтовариства; здатністю і готовністю виконувати роль наставника, передавати свій досвід іншим, займатися науково-дослідною діяльністю тощо.

У процесі формування педагогічної майстерності можливе виникнення різноманітних проблем, з поміж яких: недостатня розвиненість готовності й здатності виступати в ролі наставника; емоційне вигорання й професійні деформації; несформованість індивідуального стилю діяльності; розрив між реальним образом професіонала й існуючим у суспільстві еталоном, а також усвідомлення цієї невідповідності, прояв

псевдопрофесіоналізму, низький рівень наукової кваліфікації та ін. Здатність викладача усвідомлювати специфічні особливості кожного етапу професійного становлення і його вимоги, співвідносити результат із цілями, обумовленими в контексті конкретного етапу, конструктивно вирішувати завдання, визначати проблеми й вирішувати суперечності, забезпечує продуктивність процесу професійного становлення, досягнення максимальних результатів у цілісному процесі здійснення професійної діяльності.

Особливість педагогічної майстерності викладача полягає в тому, що основним знаряддям його праці є власна особа, професійна зрілість якої дає змогу знаходити оптимальні рішення в постійно змінній “виробничій” ситуації і яка врешті-решт визначає результати всієї практичної діяльності педагога. Зрозуміло, що педагогічна майстерність – творчий процес, оскільки вона не зводиться до повторення колись засвоєного алгоритму і оскільки в ньому постійно виникає щось нове. У багатьох ситуаціях викладачу доводиться діяти не за “статутом”, а приймати рішення на основі особистих знань і цінностей, за допомогою розуму і моральної інтуїції. Чим багатша людина як особистість, тим вона цінніша як член організації, якщо, звичайно, занепокоєна не лише збереженням статус-кво, а й вдосконаленням діяльності, створенням умов для творчості й розвитку.

Справжній педагог повинен бути в постійному творчому пошуку, оскільки педагогічна майстерність – це своєрідний сплав особистої культури, знань і світогляду педагога, його всебічної теоретичної підготовки з досконалим володінням прийомами навчання і виховання, педагогічного технікою і передовим досвідом. Поняття “педагогічна культура”, “майстерність”, “мистецтво”, “професіоналізм” – категорії взаємозумовлені, взаємопов’язані. Професіоналізм педагога виступає інтегративною категорією в освітньо-виховному процесі. В.О. Сухомлинський, дбаючи про формування професіоналізму вчителів-вихователів, наголошував, що важливою основою цього процесу є оволодіння засадами педагогічної майстерності. Адже педагоги покликані творити, формувати найбільшу цінність нашого буття – Людину. Тому Василь Олександрович наголошував: “... у наших руках найбільша з усіх цінностей світу – Людина. Ми творимо Людину, як скульптор творить свою статую з безформенного шматка мармуру: деś у глибині цієї мертвої брили лежать прекрасні риси, які потрібно добути, очистити від всього зайвого. Завдання педагога полягає в тому, щоб творче ядро, одухотворене цією ідеєю, надихало всіх. Тільки той, хто вірить у Людину, може стати справжнім майстром» [34, с. 478]. А отже, одночасно зможе піднятися на вищу сходинку своєї діяльності – професіоналізм.

Другою особливістю педагогічної майстерності є творчість – постійне творення чогось нового на основі перетворення пізнаного: нового результату або оригінальних способів і методів його одержання. Новизна і перетворення – дві найістотніші характеристики творчості. Педагогічну діяльність здавна кваліфікують як творчу. Як і в будь-якому виді творчості,

в ній своєрідно поєднуються нормативні (що випливають із встановлених законів, правил) і евристичні (створені під час власного пошуку) елементи. В роботі викладача чимало типового, повторюваного, сталого. Але чимало також змінного, варіативного, індивідуального. Маючи багато спільного з іншими видами творчості (наукова, художня, технічна), педагогічна є своєрідною, пов'язаною із характером процесу, із його результатом – особистістю студента. Педагогічна творчість жорстко обмежена в часі. Досить часто викладач немає можливості передбачити все наперед. У той же час, він не може чекати, доки прийде “осіяння”, йому необхідно швидко приймати рішення, часто без достатньої логічної обґрунтованості, покладаючись на інтуїцію. Однак правильність інтуїтивно прийнятого рішення значною мірою залежить від досвіду викладача, його знань, умінь, педагогічної майстерності й творчого підходу до професійної діяльності. У цьому сенсі творчість проявляється в таких аспектах, як:

- уміння вільно застосовувати відомі дидактичні засоби в стандартних (або нестандартних) ситуаціях;
- здатність оптимально вирішити ситуацію іншим способом, відмінним від уже відомих.

Особливістю педагогічної майстерності є те, що вона завжди являє собою співтворчість, пов'язану, зливу з творчістю усього педагогічного колективу, кожного студента. Один із основних партнерів викладача по творчості є студент, надзвичайно складний, динамічний, неповторний.

Педагогічну майстерність викладача, учителя визначає також його творча індивідуальність. Педагогічна майстерність, наголошує О.М. Отич, невід'ємна від конкретної особистості педагога, а тому завжди має глибоко індивідуальний характер, яскравість вияву якого залежить від рівня розвитку творчої індивідуальності. Остання неодмінно позначається на результатах діяльності педагога-майстра, персоналізуючи себе у них, незалежно від того, будуть це матеріальні чи духовні результати, чи стосуватимуться вони рівня особистісного і професійного рівня учнів. Зважаючи на це, О.М. Отич висловлює сумнів щодо того, що майстерність не можна передати, оскільки передаються лише окремі приклади, зразки дій, рекомендації поради, адже відомо, що майстри споконвіку передавали секрети власної майстерності своїм учням, засновуючи власну творчу, наукову, педагогічну, художню чи професійну школу [23, с. 293].

Водночас, зауважує вчена, можна бути професійно компетентним педагогом, тобто вільно орієнтуватися у предметній галузі, системно її сприймати, діяти у педагогічній реальності, мати особистісну орієнтацію й гуманістичну спрямованість, уміти узагальнювати й передавати свій досвід, бути здатним до педагогічної рефлексії, володіти сучасними педагогічними технологіями, але при цьому не бути майстром, а залишитися добротним ремісником. Щоб стати справжнім майстром, необхідно на наше переконання, володіти особистісною неповторністю та унікальністю, власним стилем професійної діяльності й концептуальністю професійного мислення. *Адже педагогічна майстерність є індивідуальним*

внеском у педагогічну культуру суспільства, і лише повне усвідомлення вчителем механізмів власної діяльності уможливило передачу майстерності іншим. Зважаючи не це, О.М.Отич розглядає творчу індивідуальність учителя як сутнісну інтегровану професійно значущу якість його особистості, що виступає критерієм рівня його педагогічної майстерності і характеризує його не просто як педагога майстра, а як педагога-митця [23, с. 293-294].

Отже, творча індивідуальність педагога є однією з найважливіших сутнісних ознак його педагогічної майстерності, за якою можна безпомилково визначити рівень її сформованості. Розвиток у майбутніх і працюючих педагогів цієї інтегративної професійно значущої якості сприятиме не лише їхньому особистісному й професійному зростанню, а й перетворюватиме їх педагогічну діяльність на мистецтво неповторної, натхненної і вільної педагогічної дії, в якому природно й радісно розкривається творча індивідуальність вихованців і створюються можливості для її неперервного саморозвитку [23, с. 296].

Ще однією особливістю педагогічної майстерності є перехід від знань до професійно орієнтованої парадигми, що ставить неординарні вимоги до особистості викладача. Розвиток викладача професійно компетентного, умілого фахівця, ініціативного, творчого, самостійного, який бездоганно володіє педагогічними здібностями та систематично розвиває їх у собі може відбуватися тільки безпосередньо у роботі з учнями чи студентами. Педагогічні здібності викладача включають такі компоненти:

дидактичні – вміння передати в дохідливій формі навчальний матеріал, формуючи у студентів активну самостійну думку;

академічні – всебічні знання в різних галузях;

організаторські – здатність організувати діяльність студентів та забезпечити наукову організацію розумової праці;

авторитарні – здатність до безпосереднього емоційно-вольового впливу на студентів, вміння досягти довірчих відносин;

комунікативні – створення толерантних морально-психологічних стосунків зі студентами.

Вміння педагога спілкуватися зі студентами входить в структуру комунікативних здібностей:

- здатність розуміти студента;
- з бачити в студентові рівноправну особистість;
- критично ставитися до самого себе та спокійно сприймати критику;
- вміти переконувати і говорити правду;
- здійснювати необхідний педагогічний вплив;
- володіти почуттям гумору;
- володіти словом.

Важливою особливістю педагогічної майстерності є володіння вольовими якостями – дисциплінованістю, цілеспрямованістю, вимогливістю, самостійністю, рішучістю, наполегливістю, ініціативністю,

настійливістю, стриманістю, енергійністю, терплячістю, вмінням себе тримати в будь-яких педагогічних ситуаціях. Саме тому педагоги не можуть бути різкими, нестриманими, байдужими, невимогливими, незібраними.

Дисциплінованість виявляється у свідомій відповідності власної поведінки певним правилам та нормам вищого педагогічного навчального закладу. *Цілеспрямованість* – у підкоренні викладачем своєї поведінки певній життєвій меті; цією головною метою обумовлені часткові цілі, досягнення яких стає засобом на шляху до головної. *Самостійність* знаходить вияв у вмінні людини дотримуватись власних принципів, єдиної власної лінії у діях, незважаючи на будь-який тиск, зовнішню ситуацію. *Рішучість* (в якій співвідносяться імпульсивність і поміркованість, афект і інтелект) виявляється у швидкому та свідомому обранні мети, визначенні шляхів вирішення педагогічної ситуації, упевненості в прийнятому рішенні (тоді як *нерішучість* виявляється у марних роздумах, ваганнях, що передують прийняттю рішення, у підкоренні волі людини, боротьбі мотивів, у постійному перегляді вже готових рішень). *Настійливість* стосується виконання рішень, вона виявляється у здатності викладача втілювати прийняті рішення та доводити їх правильність, досягати мети навіть за умов серйозних перешкод. *Ініціативність* передбачає здатність педагога до започатковування змін, тобто до визначення новаторських цілей, до прийняття гнучких рішень і послідовного втілення новацій у навчально-виховний процес. *Стриманість* виявляється у здатності утримувати психічні та фізичні прояви, які можуть зашкодити досягненню мети заняття чи позааудиторного заходу, вирішенню нестандартної ситуації. Під *енергійністю* розуміють здатність педагога вольовим зусиллям швидко піднімати активність студентів до необхідного рівня як під час заняття так, і в позааудиторній діяльності. *Терплячість* визначають як уміння викладача підтримувати шляхом допоміжного вольового зусилля інтенсивність роботи на заданому рівні за умов виникнення внутрішніх перешкод (наприклад, якщо є втома, поганий настрій, незначні хворобливі вияви). *Витримка* – це здатність педагога вольовими зусиллями швидко гальмувати (послаблювати, сповільнювати) дії, почуття та думки, що заважають здійсненню прийнятого рішення.

Вказані вольові якості викладача не тільки реально виявляються, а й формуються у здійсненні ним вчинків, проведення занять, бесід зі студентами. Як зазначає О.В. Тринус, засобом розвитку вольової сфери людини є інтерес. Увагу також викликає твердження О.Ф. Музиченко, який писав, “Інтерес є тим містком, який приводить людину від бажання до дії, тобто до виявлення волі” [21, с. 23]. Беручи до уваги дослідження вченого, О.В. Тринус поділяє всі інтереси на: об’єктивні (ті, що стосуються предметів, які оточують людину); суб’єктивні (ті, що стосуються самої людини, її душі): емпіричний (що ?), спекулятивний (чому ?), художній (оцінка речей і людей з точки зору краси (естетики)), симпатичний (співчуття окремим людям), соціальний (любов до вітчизни, суспільства,

всього людства), релігійний (віра у вищу небесну силу) [35, с. 191]. Можна сказати, що саме через рішення педагога, яке спонукає до активної, дієвої самодетермінації, відбувається розгортання потенціалу вольових якостей. Функціональні вияви цих якостей є односпрямованими регуляторними діями свідомості педагога, що набувають форми вольового зусилля.

Особливість розвитку педагогічної майстерності проявляється у формуванні естетичних основ викладача. Естетичні основи розвитку педагогічної майстерності викладача сприяють активізації його педагогічної діяльності і поліпшують результативність у спілкуванні зі студентами. Його уміння виражати в позитивній формі свої почуття, ставлення до студентів є важливою основою педагогічної майстерності. Тому введення естетичних елементів у структуру знань педагога слугує формуванню творчого пізнання дійсності:

- виховання естетичних почуттів (у почуттях людини віддзеркалюється її розвиток, і чим вища її естетична вихованість, тим вищий рівень сформованості естетичних почуттів).

- розвиток інтуїції, уяви, фантазії (інтуїція передбачає високий рівень уваги, вразливості, здатності до цілісного сприйняття предметів і явищ, що вивчаються; уява виступає як чинник творчого пошуку, виконує також естетичну функцію, оскільки процес творчості вимагає ризику і натхнення; фантазія – це компонент творчої діяльності, створення нових образів на основі колись сприйнятого, ситуація, що уявляється особою або групою осіб, не відповідає реальності, але відповідає їх бажанням).

- формування здатності спостерігати за фактами і явищами життя (у вирішенні завдань естетичного виховання уміння спостерігати лежить в основі розвитку такої естетичної здібності, як естетичне сприйняття навколишньої дійсності).

- формування естетичного ідеалу (сформованість естетичного ідеалу є показником результативності естетичного розвитку особистості). Викладачі вищих педагогічних навчальних закладів, які творчо поєднують процес навчання і виховання на лекціях, практичних заняттях і в позааудиторний час, програмуючи весь комплекс навчальних і наукових виховних завдань в системі різноманітних видів діяльності студентів, домагаються використання всіх навчальних дисциплін для формування естетичного ідеалу і вироблення у студентської молоді високих художніх домагань. Особливе місце у формуванні естетичної культури викладачів, їх творчого потенціалу посідає мистецтво, активне засвоєння ними здобутків світової художньої культури.

Особливість мистецтва допомагає педагогам безпосередньо захоплюватися живими зразками світової культури: пісні, народних промислів, класичної музики, живопису, графіки, скульптури тощо. На нашу думку, в процесі гуманізації вищої педагогічної освіти предметам естетичного циклу належить провідне значення в становленні духовності викладачів. Висока емоційність, характерна для педагогів, впливає на

формування естетичної культури студентів і передбачає широке використання засобів мистецтва в педагогічному процесі.

Принцип національної свідомості передбачає використання загальнолюдських і національних надбань у естетичному вихованні викладачів, оскільки майбутнє суспільства залежить від духовності кожної людини, її соціальних орієнтирів. Під час викладання досвідчені викладачі виховують у студентів інтерес до національної культури, народних традицій, образотворчого мистецтва (живопис, графіка, скульптура), різноманітних жанрів декоративно-ужиткового мистецтва (кераміка, метал, шкіра, різьблення по дереву, одяг, писанки), музичного фольклору (колискова пісня, щедрівки, гумористичні співаночки), обрядів і звичаїв. Це сприяє формуванню естетичних смаків, естетичної компетентності, гордості за свій народ, любові до рідного краю. Завдяки ознайомленню з образотворчим мистецтвом, творами декоративно-ужиткового мистецтва, народною піснею, українською класичною та сучасною музикою, літературними творами студенти пізнають особливості національного побуту, долучаються до надбань попередніх поколінь і своїх сучасників. Обізнаність з мистецтвом допоможе студентам в майбутньому готувати своїх вихованців до сприймання прекрасного у житті, формувати відчуття ритму, гармонії, кольору, позитивні моральні якості і почуття, сприятиме збереженню народних ремесел, звичаїв, традицій, забезпечувати розвиток творчості [33, с. 43].

Результативність процесу формування естетичної культури перебуває у прямій залежності від умов, у яких викладачі змогли б досягнути особливості виховних ситуацій, навчилися б знаходити правильні рішення, не допускати педагогічних помилок і прорахунків. Великі можливості в цьому плані має змістовна позааудиторна виховна робота. Вона розглядається як сукупність виховних заходів естетичної спрямованості, які проводяться в групі; в інституті педагогічної освіти, в університеті на основі студентського самоврядування, активності і самостійності студентів за керівної ролі студентського активу (студентський деканат) і вчасної допомоги викладачів. Враховуючи той факт, що далеко не вся позааудиторна робота включає в себе виховні можливості, під час організації і проведення її слід врахувати специфіку естетичного виховного процесу, спрямовувати його на розвиток творчого потенціалу педагогів. Пріоритетними формами естетичного виховання в позааудиторній діяльності можливі ті, де слова про художні твори доповнювалися б їх демонструванням, виразним читанням поетичних рядків, показом репродукцій, слайдів. Було б доречно використовувати такі форми естетичної роботи із студентами, як “музичні вітальні”, лекції-концерти, обговорення у виставкових залах, дискусійні клуби, театралізовані диспути, художні конференції, бесіди за круглим столом.

Поліпшенню естетичної освіченості студентів сприяють педагогічні гуртки і проблемні групи, що працюють у вищих педагогічних навчальних закладах. Їх естетико-виховна діяльність допомагає викладачам формувати

у студентів емоційно-естетичні риси, естетично-творчі прояви активності у майбутній діяльності. Для розвитку емоційної та раціональної підсистеми естетичної культури студентів на засіданнях гуртків викладачі використовують навчальне моделювання, що дає змогу аналізувати естетичні елементи діяльності педагога, звертатися до активної естетичної оцінки педагогічних явищ, ситуацій. У процесі моделювання виникають відчуття, приходить розуміння гармонії та дисгармонії в поведінці учасників педагогічної ситуації. Оригінальні творчі розв'язки запропонованих завдань викликають позитивні емоції у студентів, сприяють розвитку емоційних та етичних уявлень про вчительську професію, формуванню естетичного ідеалу педагога.

Естетична культура викладача формується у процесі живого спілкування з педагогом-майстром. Саме тому на кафедрі педагогіки варто влаштовувати зустрічі з педагогами-новаторами, організовувати майстер-класи. Естетичний досвід, що його набуває кожний викладач впливає на його роботу зі студентами, спрямовану на формування естетико-педагогічних ідеалів та потреб. Естетичний світогляд педагогів також збагачує ознайомлення з художньо-педагогічною спадщиною видатних педагогів минулого, поетичними здобутками народної педагогіки.

Отже, естетичні здібності і потреби – це складові елементи механізму формування творчої особистості педагога. Його естетична культура – це важлива складова здійснення ефективної навчальної та позааудиторної виховної діяльності зі студентами, важлива складова професійної майстерності. Викладач вищого педагогічного навчального закладу – це особистість у професорсько-викладацькому колективі вищого навчального закладу, яка виконує різноманітні завдання відповідно до своїх посадових обов'язків. Викладач організовує процес підготовки, який являє собою складну, багатоаспектну систему, основними функціями якої є виробництво, передача та розповсюдження знань. У відповідності з ними визначаються три основні складові викладацької діяльності: науково-предметна; психолого-педагогічна; культурно-просвітницька. При цьому основним компонентом загальної структури професійної компетентності поряд з іншими, безумовно, є саме педагогічна складова, як посередник, сполучна ланка, цілеспрямоване начало загальної професійної компетентності. Адже викладач вищого навчального закладу – це насамперед особистість, яка за сенсом своєї професійної діяльності повинна володіти сукупністю професійних якостей.

Справжній педагогічний процес виникає в той момент, коли створюється ситуація педагогічної взаємодії і ситуація педагогічного перетворення людини. Якщо реальної взаємодії і реального перетворення немає, то немає і самого педагогічного процесу. Це може бути марною і важкою роботою, що не приносить результатів. Отже, творчість, естетичність – неодмінна умова педагогічного процесу, об'єктивна професійна необхідність у діяльності викладача, що набувається у процесі праці, у процесі оволодіння педагогічною майстерністю.

РОЗДІЛ 2

ЕСТЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

2.1. Естетичні засади розвитку педагогічної майстерності

Професіоналізм учителя, його педагогічна майстерність позначені духовністю, високою моральною й естетичною культурою. З огляду на це особливе значення має становлення його педагогічної майстерності на основі естетизації навчально-виховного процесу.

За своєю сутністю фахове зростання викладача вищого навчального закладу – це тривалий процес формування його педагогічної майстерності. Бо лише майстер, митець може бути справжнім педагогом. На це свого часу звертали увагу класики педагогіки Я.А. Коменський, Й. Песталоцці, А. Дістерверг, К.Д. Ушинський, А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський та ін. К.Д. Ушинський писав про те, що педагогіка – це не наука, а мистецтво, найбільше, найскладніше, найвище й найнеобхідніше з мистецтв. Тому найдоцільніше ставити питання про естетичні основи формування педагогічної майстерності як необхідної передумови професійного, загальнокультурного, духовного розвитку особистості педагога [39, с. 178].

Висвітленню загальних положень та окремих аспектів естетичних основ розвитку педагогічної майстерності викладача вищого педагогічного навчального закладу надає С.П. Федоріщева, яка наголошує, що вони сприяють формуванню естетично спрямованих дій, “умінню переживати та оцінювати естетико-художні об’єкти, твори мистецтва, формуванню естетичного ставлення до мистецтва та навколишнього світу” [39, с. 178]. За словами вченої в історії педагогіки педагогічна майстерність також розглядається залежно від сформованості загальної та естетичної культури особистості, оскільки охоплює естетичну спрямованість, естетичний смисл, певний естетичний зміст [39, с. 178].

Поняття естетичних основ педагогічної майстерності можна представити як особливу взаємодію свідомості й діяльності педагога, що охоплює комплекс складових естетичної свідомості (почуття, погляди, переживання, оцінки, смаки, потреби та ідеали), за допомогою яких здійснюється естетизація педагогічної діяльності. С.П. Федоріщева виділяє такі естетичні основи педагогічної майстерності викладача:

1. *Естетична культура*, яка включає *естетичну свідомість*, (розвиток мотиваційної сфери до естетичної діяльності, формування естетичного ставлення до дійсності, створення естетичного образу навколишнього світу); естетичний світогляд, широка ерудиція, естетичний кругозір, *естетична діяльність*: естетичний досвід (знання, думки, уміння, естетичні здібності викладача); естетичне ставлення до мистецтва, професії педагога, творчі дії пізнання й створення естетичних цінностей у педагогічній діяльності.

2. *Естетична спрямованість педагогічної діяльності*: естетична спрямованість спілкування, естетична спрямованість взаємодії викладача і студентів, естетична спрямованість педагогічних дій (розвиток уміння переживати й оцінювати емоційно-художні об'єкти, твори мистецтва з погляду естетичного ідеалу), естетичне вирішення педагогічних ситуацій і педагогічних завдань.

3. *Досвід естетичної педагогічної діяльності*: уміння емоційно-образно викласти навчальний матеріал; вибудувати драматургію уроку; створити художній образ уроку; створити естетичний образ педагогічної дії; переживати й оцінювати власні педагогічні дії [39, с. 181].

Отже, естетичні основи педагогічної майстерності дають змогу розширювати і наповнювати її естетичними компонентами, сприяють формуванню в викладача рис, необхідних як для організації навчально-виховного процесу, так і естетичної взаємодії зі студентами і навколишнім світом.

У розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих педагогічних навчальних закладів важливу роль відіграють естетичні чинники, оскільки поняття “чинник”, як засвідчує енциклопедія, похідне від поняття “чинити”, “діяти”, “здійснювати певний вчинок, дію”, тобто “те, що чинить, здійснює вплив”. На позначення цього поняття застосовується “фактор”, що походить від латинського слова “facere” (“діяти”, “виробляти”, “примножувати”). Естетичні чинники сприяють виробленню у викладачів правил поведінки, що сформувалися у суспільстві на основі духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, красу, гідність, совість, справедливість, громадський обов'язок [6, с. 34]. Вони допомагають пробудженню і розвитку творчих здібностей у студентів, підготовці їх до самостійної творчої професійної діяльності.

Педагогічна майстерність викладача в широкому розумінні є складовою його естетичної діяльності. Вона широко розглядається в працях І.А. Зязюна, Н.Є. Миропольської, О.М. Отич та ін. вчиних. Педагогічна майстерність у педагогів має базуватися на естетичних засадах, завдяки яким розвивається система якостей викладача, необхідних для здійснення естетично спрямованих дій: уміння переживати і оцінювати естетико-художні об'єкти, твори мистецтва, формування естетичного ставлення до мистецтва та навколишнього світу.

Естетичні засади розвитку педагогічної майстерності викладача можна представити у вигляді чітко окреслених якостей (таблиця 2.1.1.)

Гуманістична спрямованість дії викладача вищого педагогічного навчального закладу є основою його фахової майстерності, що виявляється у розумінні кожного студента. Гуманний викладач ні в якому разі не дозволить у ході заняття зверхньо, зарозуміло повчати, “читати мораль” студентам, демонструвати свої переваги в знаннях, ерудиції, водночас не буде підлаштовуватися під аудиторію, штучно домагатися її визнання, лестити. Педагогічна парадигма співробітництва вимагає ставлення до студентів як до партнерів, рівних співрозмовників. Треба уміти вести себе

розкуто, невимушено, але й не чванливо, не розв'язно. Педагог має бути доброзичливим, емпатичним, демократичним.

Таблиця 2.1.1.

Естетичні чинники розвитку педагогічної майстерності викладачів

Чинники розвитку			
Гуманістична спрямованість дії	Педагогічна культура	Естетичні цінності	Технології естетичного виховання
<ul style="list-style-type: none"> - демократичність; - висока моральність; - духовна культура; - емоційна стійкість; - терплячість і доброзичливість; - науковий світогляд; - широкий кругозір та ерудиція; - глибина почуттів 	<ul style="list-style-type: none"> - педагогічний досвід; - професійна компетентність; - психолого-педагогічна ерудиція; - володінні різними видами педагогічних технологій 	<ul style="list-style-type: none"> - краса та благо; - добро; - честь; - чуйність; - гідність; - совість; - справедливість; - оптимізм; - витримка; - навіювання 	<ul style="list-style-type: none"> - милування красою; - естетичне виховання на уроках з основ наук; - педагогічна технологія естетичного виховання молоді засобами теле і відеопрограм; - технологія створення естетичного поля; - технологія естетизації пізнавального середовища; - педагогічна технологія виховання мистецтвом; - технологія виховання казкою; - педагогічна технологія драматичної творчості; - педагогічна технологія мистецької гри; - педагогічна технологія здійснення естетичного виховання школярів у процесі навчально-пізнавальної діяльності засобами математики; - педагогічна технологія естетичного виховання дітей віком 5 – 10 років засобами музичного мистецтва; - технології естетичного виховання учнів засобами музейної педагогіки; - технологія естетичного виховання на уроках фізики

Одним із головних напрямів модернізації педагогічної освіти є її демократизація. На зміну “школярству” має прийти демократична самоорганізація системи навчання, яка підвищує авторитет і відповідальність кожного з учасників педагогічної дії. Демократичність, висока моральність вирізняють викладача будь-яких дисциплін своєю поведінкою і спілкуванням зі студентами. “Демократичний стиль виявляється в опорі педагога на навчальний колектив, у намаганні

зацікавити вихованців навчально-пізнавальною діяльністю, заохочення їхньої ініціативи та самостійності” [41, с.181].

Духовна культура педагога сприяє проведенню цікавих як лекційних, так і інших занять у вищому навчальному закладі. Однією з важливих вимог до лекції є емоційність. Але не варто перенасичувати лекцію емоціями. Раціональний і емоційний компоненти мають бути збалансованими. Ніяка емоційність, вишукані прийоми педагогічної техніки не замінять і не закриють змістової порожнечі, наукової неспроможності, непідготовленості викладача. Тож головне у підході до студентів – зацікавити їх змістом навчальної дисципліни, пробудити інтерес до неї. Проведення занять вимагає від викладача значного емоційного піднесення, натхнення, образності. Важливо захопити студентів не лише змістом навчального матеріалу, а й викликати інтерес до себе як до викладача, особистості. Емоційна стійкість допоможе йому вирішити будь-яку педагогічну ситуацію. Терплячість і доброзичливість – це риси викладача, які дають змогу виявляти свою уважність і симпатію, неупередженість та інтерес до студентів навіть тоді, коли він не схвалює їх вчинки, не задоволений підготовкою до семінарських чи практичних занять, але готовий підтримати навіть у складних ситуаціях.

Науковий світогляд педагога забезпечує засвоєння студентами основ наук, розвиток їх пізнавальних здібностей і формування на цій основі глибоких знань. Їх зміст – система фактів, понять, положень з усіх галузей науки, культури і техніки. Викладач вищого навчального закладу має володіти основами наук, техніки, мистецтва і культури. Ці знання повинні бути систематизовані, постійно поповнюватися. Він має мислити, розвиватися і навчити цього студентів. Йому потрібна глибина почуттів, йому потрібні ті рухи душі, які збагачують її щирістю, розумними думками, розвивають естетичний смак, відкривають шлях до розуміння навколишнього світу.

Педагогічна культура, на думку В.В. Ягупова, лежить в основі педагогічної майстерності, що допомагає викладачеві оволодіти педагогічним досвідом людства, досягати досконалості у педагогічній діяльності, високого рівня розвитку його особистості [41, с. 168]. Він виділяє основні складові педагогічної культури, які можна вважати естетичними засадами розвитку педагогічної майстерності викладача:

- педагогічна спрямованість;
- психолого-педагогічна ерудиція;
- гармонія розвинутих інтелектуальних і моральних якостей;
- висока педагогічна майстерність і організованість;
- уміння продуктивно поєднувати навчально-виховну і науково-дослідницьку діяльність;
- сукупність професійно важливих якостей;
- педагогічно спрямоване спілкування і поведінка;
- постійне самовдосконалення [41, с. 168].

Показниками педагогічної культури викладача є педагогічний досвід,

професійна компетентність, психолого-педагогічна ерудиція, володінні різними видами педагогічних технологій.

Одним із важливих показників педагогічної культури є педагогічний досвід, що набувається у процесі педагогічної діяльності, акумулюючи теоретичні знання і різноманітність дій власних і чужих. Педагогічний досвід – це сукупність знань, умінь і навичок, здобутих викладачем у процесі навчально-виховної роботи. Педагогічний досвід накопичується у конкретній діяльності під впливом специфіки навчального закладу, стилю діяльності педколективу, особистісних якостей викладача, він формується на основі педагогічних знань, є критерієм істинності науково-методичних рекомендацій, засобом перенесення теоретичних положень у практику. Масовий педагогічний досвід відбиває те, що є в повсякденній практиці.

Педагогічний досвід, збагачений новаціями, переростає у передовий педагогічний досвід, який відображає досягнення педагога у навчанні та вихованні студентів. Передовий педагогічний досвід – це довершена майстерність викладача і його високі педагогічні результати. Передовий педагогічний досвід – це оригінальний за змістом, логікою, методами і прийомами зразок педагогічної діяльності, що дає кращі результати порівняно з масовою практикою; це межа, на яку потрібно вивести масову практику. У ньому творчо відбиваються досягнення, висновки і рекомендації педагогічної науки, реалізуються виявлені закономірності, синтезуючись з особистим досвідом педагога. Передовий досвід, пов'язаний з науковими рекомендаціями, дає високий педагогічний ефект, викликає інтерес у громадськості, впливає на масову практику.

Новаторський педагогічний досвід – це педагогічні відкриття і винаходи, досвід утілення в життя оригінальних ідей, методів, прийомів навчання і виховання. У новаторському досвіді проявляються закономірності, ще невідомі педагогічній науці. Досвід педагога-новатора потребує від керівників вищих педагогічних навчальних закладів, учених уваги, глибокого вивчення і обґрунтування, бо він, як правило, несе на собі прогностичні ознаки, випереджує передову практику.

Педагогічний досвід як результат практики є своєрідним критерієм істини: він або підтверджує, або відкидає ті чи інші нововведення. Цей досвід, як правило, результат творчих пошуків педагогів, у ньому зливаються воєдино творче, новаторське і в той же час традиційне начала, що сприяє розвитку педагогічної майстерності. Педагоги, які не є майстрами своєї справи, не будуть мати високого авторитету серед студентів.

Однією з підвалин педагогічної культури є професійна компетентність педагога, яка виражається у ґрунтовності професійних знань, навичок і вмінь. Викладач вищого навчального закладу повинен мати глибокі та всебічні знання в галузі педагогіки та психології. Він також має володіти ефективними прийомами впливу на свідомість і підсвідомість студентів у критичній ситуації, надавати їм своєчасну кваліфіковану консультацію і допомогу. Кожна галузь має стати

предметом особливої уваги педагога [41, с. 170].

Психолого-педагогічна ерудиція викладача – це теоретичний рівень опанування педагогічного досвіду людства, що є теоретичною основою його педагогічної культури і необхідною умовою формування педагогічної майстерності. Психолого-педагогічна ерудиція виявляється у вільному володінні науковими основами психології та педагогіки, умінні здійснити психолого-педагогічний аналіз різних навчально-виховних явищ і заходів, визначенні оптимальних способів педагогічного впливу дійових методів і форм навчально-виховного процесу [41, с. 171].

Важливим показником педагогічної культури викладача є вміле використання педагогічних технологій. Володіння педагогічною технікою, як зазначається у педагогічній енциклопедії, є складовою педагогічної майстерності, потребує глибоких спеціальних знань з педагогіки і психології та особливої практичної підготовки. У вітчизняній педагогіці вперше зустрічаємо поняття технологізації навчально-виховного процесу в творах А.С. Макаренка, який вважав, що педагогічне виробництво ніколи не будувалося за технологічною логікою, а завжди за логікою моральної проповіді. Це особливо помітно в галузі власне виховання [19, с. 521]. Він розумів технологію виховання, як сукупність прийомів, методів і форм роботи, що можуть змінити особистість людини, виховати її доброзичливою, толерантною, красивою душею, ввічливою до товаришів та людей що її оточують. Застосовувати технологію, на думку А.С. Макаренка, можна лише тоді, коли педагог має певний досвід. Він дуже влучно з цього приводу писав, що складність виховання молодшої людини, полягає не в тому *„як це можна зробити, а як це зробити”*. А це – питання педагогічної техніки, переконував він [19, с. 521].

Педагогічні технології – це складна система прийомів і методик, об'єднаних пріоритетними загальноосвітніми цілями, концептуально взаємозв'язаними між собою завданнями та змістом, формами та методами організації навчально-виховного процесу, де кожна позиція накладає відбиток на всі інші, що і створює певну сукупність умов для розвитку студентів. З іншого боку *педагогічна технологія* – це велика ділянка знань, яка спирається на дані соціальних, управлінських і природничих наук. Представниками цієї ідеї є П.І. Підкасистий, В.В. Гузєєв, М. Ераут, С. Ведемейер, Г.К. Селевко, які обґрунтовують поняття педагогічної технології як ситему діяльності всіх компонентів педагогічного процесу, побудованого на науковій основі, запрограмованого в часі і в просторі, приводить до очікуваних результатів. Російський вчений В.О. Сластьонін наголошує, що педагогічна технологія допомагає зрозуміти сутність педагогічної культури, яка розкриває засоби і форми, що історично змінюються, пояснює спрямованість діяльності в залежності від стосунків, що проявляються в суспільстві [29, с. 45].

Типові якості педагогічної технології виділяє С.У. Гончаренко. На його думку – це насамперед, керованість процесу навчання, поетапна діагностика, вирівнювання засобами і методами, корекція результатів.

Узагальнено трактує на сучасному етапі поняття „педагогічні технології” І.А. Зязюн, вважаючи їх способами системної організації освітньої діяльності в різних сферах знання, культури навколишнього світу, мислення, що зумовлюється рефлексією, стандартизацією, використанням спеціалізованого інструментарію. Педагогічна технологія, наголошує Б.Т. Лихачов, є сукупністю психолого-педагогічних дій, що визначають спеціальний набір і komponування форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів; вона є організаційно-методичним інструментарієм педагогічного процесу [18, с. 104].

Узагальнене визначення цього поняття дає педагогічна наука, а саме: це сукупність раціональних засобів, умінь та особливостей поведінки педагога, спрямованих на ефективну реалізацію обраних ним методів і прийомів навчально-виховної роботи з окремим учнем чи колективом відповідно до поставленої мети навчання та виховання з урахуванням конкретних об’єктивних і суб’єктивних умов. Важливими вимогами педагогічної технології є: мистецтво одягатися з урахуванням особливостей професійної діяльності; володіння своїм тілом – уміння ходити, сидіти, стояти; володіння мімікою та жестами; сформованість мовленнєвої культури: правильне професійне дихання, чітка дикція, належні темп і ритм, логічна побудова висловлювань; вироблення оптимального стилю в навчально-виховній діяльності; уміння вправно й доцільно здійснювати окремі дидактичні операції: писати на дошці, користуватися технічними й наочними засобами навчання, ставити запитання, слухати відповіді, оцінювати навчальну діяльність учнів; здатність керувати своїм психічним станом і станом учнів. На нашу думку, В.В. Ягупов у зміст поняття “педагогічна техніка” влучно включає дві групи компонентів: перша пов’язана з умінням педагога керувати своєю поведінкою, це – оптимальне керування емоціями, настроєм, прояв соціально-перцептивних здібностей; володіння технікою мови; виразна демонстрація вихованцям певних почуттів, суб’єктивного ставлення до тих чи інших їхніх дій; уміння пізнавати їх внутрішній душевний стан; друга – з умінням педагога впливати на особистість вихованця і колектив; дидактичні, організаційні, конструктивні, комунікативні вміння; технологічні прийоми висування вимог; керування педагогічним спілкуванням тощо [41, с. 172].

Важливим елементом педагогічної технології є вміння викладача керувати своїм психічним станом, емоціями та настроєм студентів. Він має створити таку духовну, інтелектуальну та емоційну обстановку під час лекційного, семінарського, практичного заняття і просто спілкування зі студентами, де панувала б атмосфера довіри, добра, людяності, взаєморозуміння: завдання викладача – знайти шлях до формування позитивних емоцій у процесі учіння [28, с. 267]. Цього не можна досягти, якщо педагогові бракує спостережливості, уваги, уяви. Обличчя й очі студента для викладача мають бути відкритою книгою, з якої він черпає знання про його емоційно-вольовий стан, наміри, бажання [41, с. 174].

Особливу роль у педагогічній майстерності викладача відіграє естетична складова – уміння виражати в позитивній формі свої почуття, ставлення до вчинків, висловлювань студентів. Переконання особистості поза почуттями не існують. Почуття прекрасного в поєднанні із знаннями формують світогляд, культуру студента [4, с. 18]. Тому, на нашу думку, важливим естетичним чинником розвитку педагогічної майстерності викладача виступають його естетичні якості.

Сутність естетичного – це єдність цінностей добра та краси. Цінність добра виявляється у здатності сприяти задоволенню цілісної системи потреб особистості й знаходить своє вираження в оцінці. *Добро* являє собою найбільш істотну основу прекрасного як на рівні цінності, так і на рівні оцінки, хоча саме по собі воно ще не є ні найпрекраснішим, ні його сутністю.

Краса як цінність завжди носить об'єктивно-суб'єктивний характер. Досконале благо поза красою – це ще не естетична, а “передестетична” цінність. У той же час сама по собі краса уже виступає як естетична цінність. Краса та досконале благо є компонентами прекрасного, величавого.

Для педагога надзвичайно важливо те, що художні цінності розвивають його творчий потенціал. Іншими словами, у професії викладача гармонійно поєднуються можливості культури й освіти, при цьому художні цінності часто задають тон оптимістичній, емоційній, креативній діяльності педагога. Різноманітні твори мистецтва класичної спадщини дають можливість викладачеві оцінити вияв людського духу, красу стосунків та глибину почуттів і емоцій людини. У цьому процесі художні цінності – неперевершений орієнтир добра, краси, шляхетності, гуманності. Під час роботи зі студентами викладач має випромінювати добро – благо, моральне, стверджувальне, корисне, що протистоїть злу. Особистості педагога властиві бажання добра, краси. Учні, студенти гостро відчують природне бажання добра, яке зробило б їх гідними і щасливими.

Моральну самосвідомість педагога характеризують його честь і гідність. Щире, добросовісне ставлення викладача до педагогічної діяльності, студентів, колег, інших людей сприяє формуванню в нього самооцінки, схвалення чи засудження, задоволення чи відрази щодо власних дій. Завдяки цьому в нього утверджується почуття гідності та честі. Честь завжди символізує прекрасне, оскільки це етична та естетична категорія. Будь-який педагог своїм прикладом доводить, що безчесно чинить той, хто порушує закон і відмовляється від власних переконань. Честь і гідність є наслідком взаємодії розумної та нерозумної душі. Це залежить від того, які звички формують молодим людям із дитинства, до чого привчають. Кожного разу честь і гідність виявляються різною мірою. Надмірність честі часом призводить до чванства, погорди та зарозумілості, недостатність – до приниження, що не притаманні особистості педагога.

Отже, оптимальними якостями є поміркованість та виваженість у роботі з підростаючим поколінням.

Чуйність викладача виявляється у вмінні його ледь помітно торкнутися душі вихованця. Доброзичливе ставлення до студентів – потреба душі і серця, яка дає змогу викладачу непомітно скеровувати їх дію як у навчанні, так і в повсякденному житті, тонко відчувати їх переживання, емоції, почуття.

Совість педагога характеризує його здатність здійснювати контроль за власною поведінкою, давати об'єктивну оцінку своїм діям. С.У. Гончаренко визначає поняття “совість” як моральне почуття, в якому виявляється самооцінка особою відповідності її дій діям прийнятим у суспільстві і перетвореним на внутрішні переконання нормам моральності; найважливіший особистісний моральний регулятор суспільної поведінки людини. Совість – продукт суспільного виховання, що формується разом з моральними почуттями (обов'язку, честі, добра, справедливості) та людськими соціальними прив'язаностями (сімейними, патріотичними, дружбою, любов'ю). У структурі світогляду совість – вищий морально-психологічний регулятор поведінки і дій особистості [3, с. 431].

Одна з позитивних вимог до педагога – бути справедливим. Будь-які прояви несправедливості з боку викладача викликають негативні емоції. Педагогічна справедливість характеризує взаємопорозуміння викладача і студентів; педагогічна справедливість має особливі риси, будучи своєрідним мірилом об'єктивності викладача, рівня його етичної вихованості (доброти, принциповості, людяності), що виявляється в його оцінках вчинків студентів, їхнього ставлення до навчання, суспільно корисної діяльності та ін. Справедливість – це етична якість викладача й оцінка його впливу на студентів, що відповідає їхнім реальним заслугам перед колективом. Специфіка педагогічної справедливості полягає в тому, що оцінка дії і відповідна реакція на неї знаходяться в педагога й студентів на різних рівнях етичної зрілості, визначення міри об'єктивності більшою мірою залежить від педагога.

Однією з найважливіших морально-педагогічних якостей сучасного педагога є педагогічний оптимізм. Він забезпечує його спрямування на позитивний результат як на початковій стадії, так і протягом усієї професійної діяльності. Оптимізм викладача допомагає йому активізувати навчальний процес, попередити або ліквідувати складний конфлікт. Педагогічний оптимізм є результатом постійної роботи над собою, спрямованої на вдосконалення; це прагнення розкрити не тільки багатство власного духовного світу, а і допомогти кожному студенту повною мірою реалізувати свій потенціал.

Витримка і самовладання також вважається важливою якістю викладача. Вони повинні бути невід'ємною звичкою педагога. Якщо зі студентами працюють педагоги з великою нервово-психічною напругою, що з дратівливістю і занепокоєнням, нестійкістю у настрої, непевністю у собі здійснюють підвищений контроль над їх поведінкою мають місце не

сприятливі умови для формування позитивних особистісних якостей. Трапляються ситуації, коли й досвідчені викладачі часом втрачають самовладання. Інші здатні стримувати себе за будь-яких обставин. Справа у даному разі, очевидно, не в стані нарвової системи, а у великій відповідальності та у звичці стримувати себе, володіти собою. Самовладання і витримка набуваються так само, як і інші уміння та навички. Отже, викладач у роботі зі студентами повинен навчитися володіти собою і своїм настроєм.

У педагогічній діяльності важливими є переконування й навіювання. Вони різні за механізмами впливу на особистість. Переконування передбачає звернення передусім до свідомості людини з опертям на її почуття й досвід з метою формування в неї свідомого ставлення до норм поведінки. Іншими словами, потрібна зміна поглядів, зняття перепон для надходження нової інформації. Навіювання – це звернення до неусвідомлюваної сфери психіки. Мета його – формування установок до дії. Це певна підказка, яку людина приймає при зниженій критичності.

Справжнім стимулом людського життя є застрягання радості. У виховній технології А.С. Макаренка застрягання радості є одним із найважливіших об'єктів діяльності. Він зазначає, що вчителі повинні пам'ятати, що спочатку потрібно організувати саму радість, викликати її до життя, а потім потрібно наполегливо перетворювати більш прості види радості в більш складні і значущі [19, с. 529]. Упровадження технологічного підходу у виховний процес сучасних загальноосвітніх навчальних закладів передбачає розробку такого алгоритму виховної діяльності, яка охоплює мету, завдання, зміст, форми, методи, засоби, умови, послідовність взаємопов'язаних дій вихователя і вихованців, а також виховний результат. Це зумовлює розуміння *технології естетичного виховання* як сукупності форм, методів і прийомів спільної естетичної діяльності учителя й учнів, спрямованої на розвиток їх як творчо активних особистостей, здатних сприймати, відчувати, оцінювати прекрасне, трагічне, комічне, потворне у житті та мистецтві, жити і творити за законами краси, в результаті чого краса стає ознакою діяльності кожного з них. Оскільки ефективність естетичного виховання учнів залежить не стільки від рівня та якості оволодіння ними естетичною інформацією, скільки від емоційно-почуттєвого переживання та її інтеріоризації, то зміст, структура та алгоритм технологій естетичного виховання спрямовані на активізацію емоційно-почуттєвої сфери вихованців, мотивування їх до самостійної естетичної діяльності у ході позаурочної роботи та в процесі вивчення різних навчальних дисциплін, кожна з яких має власне естетичне поле, яке викладач має активізувати.

Використання педагогами технологій естетичного виховання студентів загалом та окремих елементів сприяє вирішенню завдань, якими є *художнє виховання* студентів, що формує їхню здатність сприймати, відчувати, переживати, любити, оцінювати мистецтво, насолоджуватися ним і створювати художні цінності; *визнання духовної цінності для людини*

піднесеного, прекрасного, вишуканого, що відбувається лише тоді, коли викладачі цілеспрямовано залучають студентів до різної творчої художньої діяльності, яка здатна оптимально розвивати їх природні задатки, забезпечити глибоке розуміння естетичних явищ, підвести до розуміння справжнього мистецтва та краси дійсності; необхідність гармонійного вирішення комплексу завдань у процесі викладання учням мистецтва, що зумовлює їх художньо-естетичне та ідейно-моральне виховання, розвиток фізичних і духовних сутнісних сил і творчих здібностей. “В їх основі закладене уявлення і розуміння прекрасного і потворного, орієнтація на ідеальне” [31, с. 322].

Технології естетичного виховання спрямовані на формування творчо активної особистості, здатної сприймати, відчувати, оцінювати прекрасне, трагічне, комічне, потворне у житті та мистецтві, жити і творити "за законами краси", на розвиток природних, сутнісних сил, які забезпечують естетичне сприйняття, естетичні почуття, естетичні переживання, творчі уявлення, образне мислення, а також формування духовних потреб [18, с. 284]. Їх можна розподілити за змістом використання на такі види (див. схему 2.1.2).

Сучасні науковці спрямовують педагогів на використання *технологій естетичного виховання* засобами мистецтва в навчально-виховному процесі з урахуванням власного досвіду та досвіду зарубіжних учених, бо, за словами М.П. Лещенко, мистецтво несе в собі духовний і естетичний досвід людства, вводить людину у світ людських цінностей [16, с. 26]. Цю ідею підтримує О.М. Отич, зазначаючи, що залучення особистості до різних видів мистецької діяльності є не лише необхідною умовою їх естетичного виховання, але й важливим чинником формування їхньої загальної й професійної культури, забезпечення цілісності й гармонійності розвитку усіх їх сутнісних сил [22, с. 8].

На основі зазначеного, можливо зробити висновок, що технології естетичного виховання є органічною складовою педагогічних технологій, в основі яких лежить єдність художньої і наукової діяльності педагога, взаємозв'язок між естетизацією та індивідуалізацією виховання особистості.

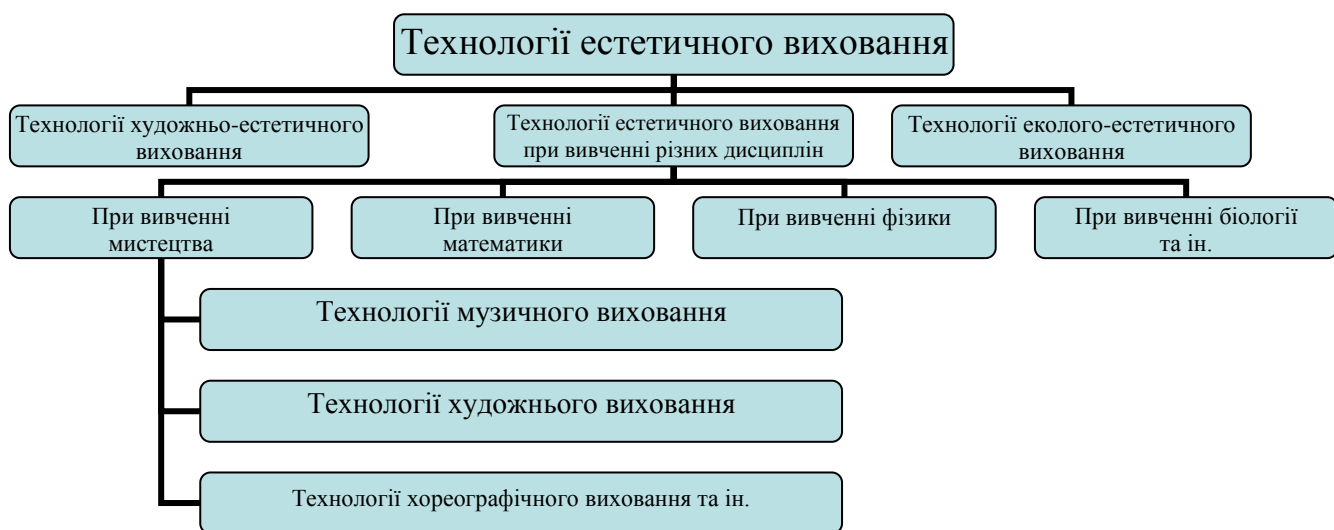

Схема 2.1.1. Види технологій естетичного виховання.

Пропонуємо викладачам структуру таких технологій, які визначаємо як *технології естетичного виховання* і в сучасній педагогіці їх можна назвати:

1. Милування красою (додаток А);
2. Естетичне виховання на уроках з основ наук (додаток Б);
3. Педагогічна технологія естетичного виховання молоді засобами теле-і відеопрограм (додаток В);
4. Технологія створення естетичного поля (додаток Д);
5. Технологія естетизації пізнавального середовища (додаток Д);
6. Педагогічна технологія виховання мистецтвом (додаток Д);
7. Технологія виховання казкою (додаток Д1);
8. Педагогічна технологія драматичної творчості (додаток Д1);
9. Педагогічна технологія мистецької гри (додаток Д1);
10. Педагогічна технологія здійснення естетичного виховання школярів в процесі навчально-пізнавальної діяльності засобами математики (додаток Ж);
11. Педагогічна технологія естетичного виховання дітей віком 5-10 років засобами музичного мистецтва (додаток З);
12. Технології естетичного виховання учнів засобами музейної педагогіки (додаток И);
13. Технологія естетичного виховання на уроках фізики (додаток К).

Практика засвідчує очікуваний результат естетичного виховання студентів може бути досягнутий, якщо викладач знає і володіє технологіями естетичного виховання, які відзначаються оригінальністю, несуть на собі відбиття авторської приналежності, широкою доступністю для використання та практичною ефективністю.

2.2. Педагогічні умови розвитку естетичних основ педагогічної майстерності викладачів вищих педагогічних навчальних закладів

У педагогічній теорії естетичні основи мають розглядатися не як формальний атрибут педагогічної дії, а як органічна основа, що визначає внутрішній чинник системи становлення педагогічної культури й педагогічної майстерності вчителя [40, с. 171]. Методична робота вищого навчального закладу має сприяти формуванню повноцінного фахівця, який оволодів би всіма можливостями, щоб стати майстром своєї справи.

Педагогічними умовами процесу розвитку естетичних основ педагогічної майстерності викладача вищого педагогічного навчального закладу, на нашу думку, є: творчість, педагогічна культура, естетична спрямованість викладача у роботі зі студентами; залучення його до різноманітної естетичної діяльності; комплексне використання різних видів мистецтва як на заняттях, так і в позааудиторній роботі, психолого-педагогічна ерудиція та педагогічний такт. Зрозуміло, що педагогічна діяльність – *творчий процес*, оскільки вона не може бути повторенням колись засвоєного алгоритму, адже життя мінливе і кожен день приносить щось нове. У багатьох ситуаціях викладачу доводиться діяти не за “статутом”, а приймати рішення на основі власних знань і переконань. За допомогою розуму і моральної інтуїції. Творчість – це завжди творення чогось нового на основі перетворення пізнаного: нового результату або оригінальних способів і методів його одержання. Новизна і перетворення – дві найістотніші характеристики творчості.

Педагогічну діяльність здавна кваліфікують як творчу. СENS творчої діяльності вимагає від викладача високого ступеня активності, здатності керувати, регулювати свою поведінку відповідно до завдань, що виникають або спеціально визначені. Саморегуляція як вольовий вияв особистості розкриває природу і механізм таких професійних рис особистості викладача, як ініціативність, самостійність, відповідальність. Всі інші види творчої діяльності поступаються творчості саме в силу того, що у процесі педагогічної діяльності відбувається “творіння” і “створення” особистості. Викладач вищої школи завдяки особливостям професійної діяльності поєднує наукову й педагогічну творчість. Безумовно, характер наукової діяльності, логіка і алгоритм розв’язання завдань детермінують алгоритм розв’язання педагогічних завдань. По-перше, педагогічна творчість більш “регламентована” в часі. Етапи творчого процесу – виникнення педагогічного задуму, розробка, реалізація задуму та інші фактори пов’язані в часі, вимагають оперативного переходу від одного етапу до іншого. По-друге, потребують відстрочки результатів творчих пошуків педагога, тому що результати діяльності викладача втілюються в знаннях, навичках, уміннях, діяльності та поведінці майбутніх фахівців і оцінюються лише частково і відносно. Особистісно-творчий компонент професійно-педагогічної культури розкриває механізм оволодіння нею.

Процес вироблення викладачем педагогічних цінностей переходить на особистісно-творчий рівень. Освоюючи цінності педагогічної культури, він здатний перетворювати, інтерпретувати їх, що зумовлюється як індивідуальними особливостями викладача, так і характером його науково-педагогічної діяльності.

Стає очевидним, що *педагогічна культура* є сферою творчого застосування і реалізації педагогічних здібностей викладача. У педагогічних цінностях він визначає свої індивідуальні сили і опосередковує процес оволодіння моральними, естетичними, правовими та іншими відносинами, впливаючи на інших, творить себе, скеровує свій власний розвиток, реалізуючи себе в діяльності. Умовами, що визначають ефективність вирішення завдання підготовки до творчості у професійній діяльності викладача, виступають забезпечення повноти елементів пізнавального процесу, їх адекватність змісту і методам професійно-методичної та професійної дослідницької діяльності студентів.

Педагог-майстер є носієм людської культури в її інтелектуально-естетичному вияві. Духовна, естетична насолода від процесу переживання своєї діяльності підносить особистість педагога над дійсністю, дає змогу сприймати навколишній світ з позицій мудрості, краси, людяності і спрямовувати свою творчу енергію на вищу мету – безкорисливий пошук краси, створення нових цінностей культури. Це самовиявлення педагога здійснюється передусім щоденними діями з формування власного естетичного образу поведінки, цілеспрямованою роботою з розвитку естетичної культури, емоційного збагачення, пошуку краси, естетичних почуттів, вдосконалення свого духовного обличчя [38, с. 10]

Естетична спрямованість становить основу організації викладачем педагогічного процесу вищого навчального закладу. Це означає підпорядкування всіх предметів головній меті – вихованню естетичної культури. Основною формою прояву цієї важливої частини духовної культури особистості постає естетична діяльність людини. Тому створення умов для організації естетичної діяльності включає: вироблення усвідомленого ставлення до естетичної діяльності; розвиток естетичної свідомості викладача: сприйняття, переживання, відчуттів, смаку, потреб, оцінки, поглядів, думок, ідеалу для активізації естетичного ставлення до об'єкта педагогічної діяльності; формування мотивації до естетичної діяльності.

Особистість педагога є суб'єктом естетичної діяльності в навчальному процесі. Цілеспрямована активність естетичної діяльності суб'єкта може регулюватися поставленою метою, що є ідеальною моделлю майбутнього результату естетичної діяльності [40, с. 173].

Усвідомлення необхідності свого естетичного розвитку, розвитку педагогічних здібностей і професійно необхідних особистих якостей для самореалізації та емоційно-естетичного розвитку студентів робить естетичну діяльність викладача піднесеною. Ці педагогічно піднесені цілі ведуть до емоційного захоплення викладача мистецтвом, педагогічною

професією і до переживання своєї педагогічної діяльності. У результаті педагог одержує відчуття задоволення, насолоди від предмета своєї діяльності, що й робить його педагогічну роботу естетичною.

Формування мотивації до естетичної діяльності дає можливість виховати естетичне ставлення до педагогічної професії. Мотивом, що формує потреби, інтереси, спонуки особистості викладача, стає естетичне відчуття. Творчі емоції, мотиви до естетичної діяльності будять активність педагога й служать стимулятором педагогічної діяльності, допомагаючи наситити навчальний процес естетично значущим змістом. Постановка перед викладачем естетично привабливих цілей і завдань розглядається як метод вирішення проблеми формування усвідомленого ставлення до педагогічної діяльності на основі емоційно-чуттєвого характеру поведінки у начально-виховному процесі.

Залучення викладача до естетичної діяльності – це друга умова розвитку естетичних основ педагогічної майстерності. Діяльність педагога у широкому розумінні є складовою естетичної діяльності. Педагогічний процес включається в естетичну діяльність завдяки своїй спрямованості на естетичну взаємодію зі світом.

Мета й результат естетичної педагогічної діяльності педагога – формування системи якостей, необхідних для здійснення естетично спрямованих дій: уміння переживати й оцінювати естетико-художні об'єкти, формування естетичного ставлення до мистецтва, навколишнього середовища й педагогічної професії. Специфіка мети естетичної педагогічної діяльності вимагає від педагога розуміння закономірностей естетичної педагогічної творчості і оволодіння механізмами її здійснення. У процесі здійснення естетичної педагогічної діяльності реалізуються індивідуальні особливості педагогічної творчості, формується естетичний образ педагогічної дії відповідно до естетичного ідеалу прекрасного.

Передумовою процесу естетизації педагогічної діяльності є залучення викладача до естетичного сприйняття мистецтва і дійсності, організація власних творчих педагогічних дій. В естетичній, як і в педагогічній діяльності виділяється основна структурна ланка – дія. У педагогічній діяльності дія виражається у вирішенні пізнавальних завдань, а естетичне – у вирішенні емоційно-творчих [40, с. 174]. Однією з форм естетичної творчої діяльності є процес естетичного сприйняття. Діяльність викладача у вищому навчальному закладі передбачає створення педагогічних ситуацій з естетичного сприйняття в різних видах педагогічної діяльності, що вимагають емоційного переживання. Переведення споглядальності естетичного ставлення в активно-діяльний спосіб естетичної дії виявляється у вигляді відповіді-реакції студента на емоційну оцінку, переживання предмета діяльності. Відчуття співпереживання, насолода викликає у відповідь дію, вчинок, думку, що й робить викладача суб'єктом естетичної діяльності, людиною, яка перетворює світ, яка є творцем у широкому розумінні слова [40, с. 175].

Особливість педагогічної майстерності викладача полягає в тому, що його естетична діяльність розвивається на емоційно-чуттєвій сфері, яка в процесі цієї діяльності дозволяє формувати такі соціально-психологічні якості особистості, як уява, фантазія, асоціативність, що дають можливість емоційно переживати, насолоджуватися прекрасним, розвинути у студентів чутливість, врівноваженість, доброзичливість. Взаємозв'язок емоційно-образного й інтелектуально-логічного рівнів діяльності естетичної свідомості забезпечує оптимальні умови протікання естетичної діяльності [40, с. 175].

Процес формування естетичних основ педагогічної майстерності викладача здійснюється на основі фахової діяльності та різних видів мистецької діяльності з опорою на позитивне сприйняття. Отже, головне завдання кожного педагогічного працівника полягає у формуванні в студентів уявлень про мистецький спосіб пізнання явищ навколишнього світу та формуванні умінь сприймати і відображувати через мистецькі канали зміст предмета, що вивчається [15, с. 116].

Педагогічне мистецтво добротворення стверджує М.П. Лещенко, – магічне, бо перетворює звичайне у незвичайне, нудне у цікаве, сумне у радісне, відкриває талант і здібності, дає можливість вирватися за вузькі рамки класу і подорожувати у неznані світи. Воно вселяє віру, зцілює душу, творить людину, яка святкує радість власного буття [15, с.116].

Художні цінності за допомогою мистецтва стимулюють становлення цілісної особистості сучасного викладача, розвиваючи його інтелект, образне мислення, уяву, естетичний смак, високі почуття та емоційну культуру. Мистецтво дає можливість індивідуально освоювати напрацьований досвід людства. Насолода цінностями мистецтва поглиблює особистість, допомагає відчувати світ і людину в ньому.

Проблема полягає в тому, що розглядаючи викладача як митця, а педагогічну діяльність як мистецьку, пише М.П. Лещенко, ми стикаємося із закономірним питанням: Що є продуктом педагогічної діяльності викладача? Художник – творець картини, композитор – музики, актор – сценічного образу, а педагог? Якщо вважати, що результатом його діяльності є освічена, вихована людина, виходить не коректно, оскільки до виховання студента має відношення і сама особистість, і сім'я, і соціум. Отже, вважає вона, педагог є творцем інформаційного образу і пізнавально-активного поля, яке викликає в уяві молоді людини відповідне відображення, що впливає на його розвиток. Практика засвідчує, що коли група людей об'єднується з метою виконання певного виду діяльності, то відбувається накладання окремих полів і виникає сумарне поле діяльності.

Виховне поле можна виявити через почуття, емоції, які переживають всі учасники педагогічного процесу. Чим вища напруженість почуттів, тим більша силова характеристика поля. Залежно від того, позитивні почуття (радості, піднесення, творчого успіху, наснаги, натхнення, любові), негативні почуття (страху, приниження, насильства, власної

неспроможності, безсилля) визначається енергетичний потенціал поля – позитивний або негативний [15, с.117].

Важко переоцінити роль, яку відіграє викладання мистецтва для творчого розвитку особистості кожного студента. *Педагогічна технологія виховання мистецтвом* (додаток Д), яку описує М.П. Лещенко, поєднує використання двох магістральних напрямів мистецтва в школі, вищому навчальному закладі – **виховання через мистецтво** (мистецтво як методологія викладання загальноосвітніх предметів) і **виховання у мистецтві** (викладання мистецьких дисциплін), які „створюють особливу атмосферу привабливості, магічності шкільного життя учнів і вчителів” [17, с. 24].

Справжнє мистецтво хвилює людину, коли вона милується полотном великого художника чи природою, слухаючи витвір композитора. Великий поет і художник Т.Г. Шевченко із захопленням писав, що в “істинно художньому творі є щось чарівне, красивіше самої природи, – це піднесена душа художника, це божественна творчість. Але бувають і в природі такі чудові явища, перед якими поет-художник падає навколішки і тільки дякує творця за солодкі, чарівні миті ... Багато, незліченно багато прекрасного у божественній, безсмертній природі, але тріумф і вінець безсмертної краси – збуджене щастям обличчя людини” [36, с. 145, 167]. Мистецтво, – стверджував великий педагог В.О. Сухомлинський, – це час і простір, де живе краса людського духу [33, с. 134]. Істинне, глибоке, особистісне ставлення до мистецтва виникає у студента тоді, коли викладач і художній твір виступають як партнери по діалогу, в якому взаємодіють двоє відкритих смислових світів: педагога і автора художнього твору [30, с. 31].

Педагогічна технологія виховання мистецтвом є і технологією створення естетичного поля, і технологією естетизації пізнавального середовища, і технологією створення пізнавально-активного поля позитивного потенціалу (додаток Д1), бо, як зазначає М.П. Лещенко, увійшовши до аудиторії, педагог стає творцем доброго, прекрасного або бездушного, безрадісного світу. Цей світ – пізнавально-активне поле естетичного потенціалу... Оптимальними є педагогічні технології, які забезпечують творчість молоді людини, досягнення інформаційного образу на слух і через зорове сприйняття, через рух (пантомімічне відображення), через синтез мовленнєво-рухової експресії, драматично-ігрової діяльності, через експериментування з різними матеріалами. Серед них особливе місце належить вихованню художнім словом через різні види мистецтва (драматичне, музичне, хореографічне, образотворче), природу [17, с. 33-34].

Далі М.П. Лещенко наголошує, що теоретичний фундамент ґрунтується на положеннях програми „Виховання мистецтвом”, суть яких коротко формулюється так:

- мистецтво – це універсальний суспільний феномен, що сприяє глибокому усвідомленню своєрідності людства;
- мистецтво – результат людської творчості ...;

- мистецтво виступає для молодшої людини засобом пізнання самої себе і навколишнього середовища, формує навички контролю за власним фізичним, розумовим та емоційним розвитком;
- мистецтво створює сприятливе середовище для особистісного вираження потреб кожної дитини; залучення студентів до художньої діяльності, поліпшує їх комунікативні уміння розмовляти, писати, малювати, співати...;
- займаючись мистецтвом, підліток дістає можливість розкривати в собі нахили актора, танцюриста, музиканта, художника, фотографа, архітектора, учителя, інженера зі світла, фахівця з дизайну ...;
- вивчення мистецтва є корисним для повсякденного життя, сприяє формуванню певного життєвого стилю і способу проведення вільного часу;
- мистецтво — джерело естетичної насолоди і розумового розвитку, сприяє формуванню позитивного ставлення до навчання і викладання;
- мистецтво створює умови для інтеграції навчальних дисциплін, оскільки, його складовими є звук, колір, лінія, форма, простір, час, маса, енергія;
- заняття мистецькими дисциплінами створює сприятливі умови для виявлення талановитих молодих людей;
- „виховання мистецтвом” є у деяких випадках — єдино можливий підхід до навчання правопорушників, молодих людей з емоційними розладами та студентів з особливими потребами;
- культурні заклади мистецтва: музеї, художні галереї, театри мають життєво важливе значення у естетичному вихованні [17, с. 23-24] студентів.

Діяльність педагога тільки тоді виконує свою місію, коли утримує, охороняє й відтворює у свідомості студентів багатство культурно-історичних, моральних цінностей, пробуджує гідність й виводить особистість до вищих духовних смислів, повертає людині власну індивідуальну сутність, піднесену і висвітлену у пошуках істини через естетичні переживання у творчому процесі навчання. Така позиція визначає діяльність викладачів [30, с. 30] через якісний аналіз творів мистецтва і відношення навчальних дисциплін у заломленні через предмети мистецтва.

Педагогічною умовою роботи викладача є психолого-педагогічна ерудиція. Педагогічна психологія вищої освіти розглядає процес викладання в комплексі інформативно-навчальної, виховної та розвивальної функцій дій педагогів. Якщо перша з цих функцій належить до педагогіки з елементами психології, то друга та третя переважно мають психолого-педагогічні основи, і здійснення їх залежить, в основному, від психологічної підготовки викладача. В лекційному курсі, на семінарсько-практичних заняттях, у ході керівництва практикою студентів, а також на практичних заняттях з профільних предметів виховна та розвивальна

функції постають внутрішньою стороною діяльності викладача – вони зовні проявляються в процесі його формалізованого та неформалізованого спілкування. “Секрет” викладача полягає у володінні вмінням такого контакту з студентом, який “заслужує” на зауваження, негативну оцінку або, навпаки, схвалення. Звичайно, найкращим психолого-педагогічним впливом на студента є особистий приклад викладача, його ерудиція, компетентність у своєму предметі, вміння правильно відповісти навіть на непросте запитання, порадити друковане джерело з певної теми. Студентська ініціатива, коли вона навіть не відповідає рівню загальних знань, потребує тактовного “схвалення за ініціативність” та спрямування на відповідний шлях. В особі викладача студентів приваблює гармонійне поєднання ідеалів, переконань, принципів, поглядів та захоплень.

Проаналізувавши діяльність викладача педагогічного вищого навчального закладу, ми виділили властивості, які характеризують його педагогічну майстерність на естетичних засадах:

1. Моральна чистота. Глибина і щирість переконань. Естетичне сприйняття навколишнього середовища.
2. Глибока духовність, висока інтелігентність.
3. Доброта, педагогічний такт.
4. Творчість, прагнення до мистецької самоосвіти.
5. Національна свідомість, громадянська зрілість, самокритичність.
6. Досконале знання свого предмета, психолого-педагогічна ерудиція, захопленість своїм фахом.
7. Глибока обізнаність з роботою вищого навчального закладу, відданість роботі.
8. Педагогічна цілеспрямована активність, розвинуте методичне мислення, наявність індивідуального стилю в навчально-виховній діяльності зі студентами.
9. Міцно сформовані професійні вміння, володіння різноманітними педагогічними технологіями естетичного виховання.
10. Науково-дослідницьке спрямування всієї діяльності на естетичних засадах.

На жаль, не всім викладачам притаманні зазначені якості. Тож постає проблема способів і форм підвищення кваліфікації викладачів педагогічного вишу, формування його компетентності, що відповідала б сучасним вимогам.

Узагальненим виявом стилю спілкування викладача вищої школи є педагогічний такт, де акумулюються всі складові психологічної культури і який є одним із основних показників психологічної майстерності. Сутність педагогічного такту полягає в доцільному ставленні та впливі викладача вищого навчального закладу на вихованців, в дотриманні почуття міри в спілкуванні з ними, в умінні налагоджувати довірливе спілкування в педагогічному процесі та в повазі до особистості студента. К.Д. Ушинський, який володів справжнім педагогічним тактом, писав, що

жоден педагог “ніколи не може стати хорошим вихователем-практиком без такту. ...Ніяка психологія неспроможна заступити людині психологічного такту, який незамінний у практиці в силу того, що діє швидко і вмить... і який передбачає приязнь без удаваності, справедливість без прискіпливості, доброту без слабкості, порядок без педантизму і, головне, постійну розумну діяльність” [37, с. 41]. Основні ознаки педагогічного такту: – людяність без зарозумілості; – вимогливість без брутальності та прискіпливості; – педагогічний вплив без наказів, навіювань, попереджень, без приниження особистої гідності студента; – вміння висловлювати розпорядження, вказівки та прохання без благання, але і без марнославства; – вміння слухати студента, не виказуючи байдужості та зверхності; – врівноваженість, самовладання і діловий тон спілкування без дратівливості та сухості; – простота в спілкуванні без фамільярності та панібратства, без “показухи”; – принциповість і наполегливість без упертості; – уважність, чуйність і емпатійність без їх підкреслення; – гумор без насмішки; – скромність без удаваності. Отже, педагогічний такт виховується і набувається разом з психологічною культурою і конкретно виявляється в педагогічній діяльності. Він є показником зрілості викладача вищої школи як майстра своєї справи. Це сильний засіб, за допомогою якого студентів можна перетворити на своїх спільників чи, навпаки, суперників. Педагог повинен працювати над формуванням власного педагогічного такту і постійно його вдосконалювати. Як немає межі досконалості, так і немає межі вияву різноманітних і багатогранних сторін педагогічного такту. Його вдосконаленню сприяє так званий соціальний інтелект – особлива індивідуальна якість, що дає змогу розуміти студенту, розпізнавати найбільш суттєві її риси, усвідомлювати мотивацію її поведінки. Соціальний інтелект проявляється як просоціальна спрямованість, готовність до співробітництва, особиста зацікавленість у добробуті інших; соціальна ефективність як очікування успіху в розв’язанні міжособистісних взаємин; емпатійний інтерес та особисте співчуття, які забезпечують декодування невербальних ознак емоційних переживань; адекватне визначення ціннісних аспектів ставлення до себе і до інших [2, с. 83]. Психологічна творчість – особистісна якість викладача вищої школи, яка є невичерпним джерелом його ініціативи, активності, інновацій, постійного натхнення для вдосконалення всього педагогічного процесу. Там, де немає творчості в педагогічній діяльності викладача, там не зростає його педагогічна майстерність.

Результати дослідження питань філософсько-естетичного аналізу педагогічної діяльності переконливо показують, що вона включає такі види, як творчість, духовність, інтелігентність, пізнання нового у фаховій діяльності. Формування вмінь естетичного сприйняття передбачає розвиток усіх здібностей, складників і структурних компонентів механізму, що супроводжують його психофізіологічних процесів (емоційної чуйності, естетичного переживання, образного мислення, здатності до співтворчості). У творчій діяльності утворюється система

такого сприйняття навчально-виховного процесу, згідно з яким педагогічна майстерність викладача займає домінантне становище в усіх видах діяльності, формуючи позитивну спрямованість цього виду емоційно-естетичного стереотипу. Тоді посилення емоційно-чуттєвої сфери дає можливість зробити розвиток педагогічної майстерності викладача емоційно насиченим, повернути любов і інтерес студентів до навчання, втрачені через переважання звернення до логічної сторони свідомості без урахування закономірностей протікання процесу естетичного сприйняття. Естетичні основи педагогічної майстерності, формуючись на базі естетичного розвитку викладача, розширюють зміст основ педагогічної майстерності й наповнюють його педагогічну майстерність естетичними компонентами. Кожен з елементів педагогічної майстерності, взаємодіючи один з одним, сприяє формуванню й закріпленню в особистості педагога важливих якостей, необхідних і для професійно спрямованих дій, і для естетичної взаємодії зі світом.

Всебічний розвиток особистості сучасного викладача передбачає наявність і дотримання загальнолюдських норм життєдіяльності, а також спвідування принципів добра, краси, істини, свободи й совісті, поваги й любові. За такими показниками, тобто з позицій загальнолюдської моралі, в повсякденному житті оцінюється вихованність кожного суб'єкта, а педагога – насамперед. Адже саме він має виховувати ці чесноти у студентів, які обов'язково порівнюватимуть усе висловлене з поведінкою самого викладача.

ВИСНОВКИ

Необхідність формування естетичних основ педагогічної майстерності зумовлена вимогами сучасного суспільства до духовності, розвитку загальної та естетичної культури викладача. Естетичний рівень особистості викладача здатний безпосередньо впливати на естетизацію педагогічної діяльності. Естетичні основи педагогічної майстерності, що формується, є фундаментом творчої педагогічної діяльності, спрямовуючи її на естетичну взаємодію зі світом, спонукаючи педагога до досягнення таємниць спілкування у сув'язі викладач-студент. Формування естетичних основ педагогічної майстерності має забезпечувати вирішення завдань естетичного виховання, естетизації педагогічної діяльності й естетичний розвиток особистості майбутніх педагогів.

Дані, одержані в результаті експериментальної роботи, дадуть зробити висновок, що основним способом формування естетичних основ педагогічної майстерності є залучення майбутнього педагога до великого духовного та емоційного досвіду, напрацьованого суспільством. У дослідженні розроблені технології розвитку спеціальних естетичних якостей як основних особистісних характеристик спеціаліста – учителя, що характеризують динаміку становлення та взаємодію особистості з навколишнім середовищем.

Запропоновані педагогічні технології естетичного виховання мають допомогти у повсякденній роботі спрямованій на оволодіння естетичною культурою та досвідом творчої естетичної діяльності, у процесі створення естетичного образу педагогічних дій викладача, в якому присутній естетичний зміст педагогічної діяльності, естетизація процесу навчання та виховання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барбина Е.С. Формирование педагогического мастерства учителя в системе непрерывного педагогического образования: [монография] / Е.С. Барбина. – К.: Вища школа, 1997. – 153 с.
2. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций / Лев Семенович Выготский. – М.: АПН РСФСР, 1960. – 488 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник /Семен Устимович Гончаренко. – вид. 2, допов., випр. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.
4. Грані педагогічної майстерності (педагогіка мистецької діяльності): навч. посіб. для студ. / [З.В. Черуха, К.С. Маслій, Н.М. Овсієнко, В.В. Пуйова, В.М. Пуйов, О.Т. Заворотній]. – Рівне : РДГУ, 2002. – 232 с.
5. Грицюк Б.А. Совершенствование профессиональной подготовки будущих учителей / Грицюк Б.А., Скульський Р.П. и др. – Львов: Світ, 1990. – 198с.
6. Грищенко Ю.В. Естетичні чинники особистісного розвитку педагога-музиканта / Юлія Валеріївна Грищенко // Естетичні засади розвитку педагогічної майстерності викладачів мистецьких дисциплін та курсів духовно-етичного спрямування: матеріали наук.-прак. семінару, 16–17 лют. 2011 р. – Чернівці: Прут. – 2011. – С. 33-34.
7. Джола Д.М. Теорія і методика естетичного виховання школярів: навч.-метод. посіб. / Д.М. Джола, А.Б. Щербо. – К.: ІЗМН, 1998. – 392 с.
8. Дубінка М.М. Педагогічні умови формування майстерності майбутнього вчителя : метод. рек. до спецкурсу. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2004. – 204 с.
9. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посіб. / І.А. Зязюн. – К.: МАУП, 2000. – 312 с.
10. Кайдалова Л.Г. Педагогічна майстерність викладача: навч. посіб. / Кайдалова Л.Г., Щокіна Н.Б., Вахрушева Т.Ю. – Х.: НФаУ, 2009. – 140 с.
11. Кондратенко Г.М., Бабич Л.В. Роль естетичного виховання в формуванні педагогічної майстерності вчителя / Г.М. Кондратенко, Л.В. Бабич // Вища і середня педагогічна освіта: наук.-метод. зб. – К.: Вища школа, 1988. – Вип. 14. – 143 с.
12. Кондратов Л.В. Внеаудиторная работа по педагогике в педагогическом институте. – К.: Вища школа, 1988. – 265 с.
13. Кузьмінський А.І. Розвиток педагогічної майстерності викладача в умовах неперервної освіти / Анатолій Кузьмінський // Розвиток педагогічної майстерності викладача в умовах неперервної освіти: монографія / за ред. М.М. Солдатенка, О.М. Семеног. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2008. – С. 5-20.
14. Кузьмина Н.В. Психологическая структура деятельности учителя / Н.В. Кузьмина, Н.В. Кухарева. – Гомель, 1976. – 127 с.
15. Лещенко М.П. Мистецькі педагогічні технології як засіб підготовки вчителів до реалізації особистісно орієнтованої освітньої системи /

- М.П. Лещенко // Професійно-художня освіта України: зб. наук. пр. / [редкол.: І.А. Зязюн (голова), В.О. Радкевич, Р.Т. Шмигало (заст. голови) та ін.] – К.; Черкаси: ЦНТЕЛ, 2002. – Вип. 1. С. 115-120.
16. Лещенко М.П. Сучасний дискус педагогічної майстерності викладача вищої школи / М.П. Лещенко // Розвиток педагогічної майстерності викладача в умовах неперервної освіти: монографія / за ред. М.М. Солдатенка, О.М. Семеног. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2008. С. 26-42.
17. Лещенко М.П. Щастя дитини – єдине щастя на землі: до проблеми педагогічної майстерності: навч.-метод. посіб.: [у 2-х ч.]. Ч. 2. / Марія Лещенко. – К.: АСМІ, 2003. – 240 с.
18. Лихачов Б.Т. Педагогика: курс лекцій: // Учеб. пособ. для студ. пед. учебн. заведений и слушателей ИПК и ФПК / Борис Тимофеевич Лихачов. – М.: Прометей, Юрайт, 1998. – 464 с.
19. Макаренко А.С. Педагогічна поема / Антон Семенович Макаренко. – К.: Веселка, 1986. – 602 с.
20. Макаренко А. С. Твори: в 7-и т. Т. 5. – К.: Рад. шк., 1954. – 241 с.
21. Музиченко О.Ф. Сучасні педагогічні течії в Західній Європі і Америці / О.Ф. Музиченко. – К., 1919. – 106 с.
22. Отич О.М. Мистецтво у змісті професійної підготовки майбутнього педагога професійного навчання : навч. – метод. посіб. / Олена Отич. – Полтава : Інтер Графіка, 2005. – 200 с.
23. Отич О.М. Творча індивідуальність як критерій педагогічної майстерності вчителя / Олена Отич // Педагогічна майстерність академіка Івана Зязюна: зб. наук. пр. / [редкол.: Н.Г. Ничкало (голова), та ін.]; упоряд.: Н.Г. Ничкало, О.М. Боровік; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. – К.: Богданова А.М., 2013. – С. 291 – 298
24. Педагогічна майстерність: підручник / [І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.]; за ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища шк., 1997. – 349 с.
25. Педагогічна майстерність: підручник / [І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.]; за ред. І.А. Зязюна. – 3-тє вид., доп. і переб. – К. : СПД Богданова А.М., 2008. – 376 с.
26. Мастерство педагогическое // Педагогическая энциклопедия: в 4 т. / глав. ред. И.А. Капоров. – М.: Сов. энциклопедия, 1965. – Т.2. – С. 739.
27. Пехота О.М. Педагогічна майстерність викладача сучасного університету в контексті педагогічного розвитку / О. Пехота, І. Серeda // Розвиток педагогічної майстерності викладача в умовах неперервної освіти: монографія / за ред. М.М. Солдатенка, О.М. Семеног. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2008. – С. 20-26.
28. Підласий І.П. Практична педагогіка, або три технології: інтеракт. підруч. для педагогів ринкової системи / І.П. Підласий – К.: Слово, 2005. – 615 с.
29. Сластенин В.А. Педагогика: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А.Сластенин, И.Ф.Исаев, Е.Н.Шиянов; под ред. В.А.Сластенина. – М.: Академия, 2002. – 576 с.

30. Соломаха С.О. Особливості художньо-естетичного прийняття творів мистецтва / Світлана Олександрівна Соломаха // Естетичні засади розвитку педагогічної майстерності викладачів мистецьких дисциплін та кресів духовно-етичного спрямування: наук.-прак. семінар, 16 – 17 лют. 2011 р. м. Чернівці. – Чернівці, Прут. – 2011. – С. 30 – 32.
31. Сотська Г.І. Особистісна готовність учителів образотворчого мистецтва до впровадження технологій естетичного виховання учнів у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів / Галина Сотська // Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей: зб. матеріалів VII пед.-мистец. читань пам'яті професора О.П. Рудницької / [за ред. О.М. Отич]. – Чернівці: Зелена Буковина, 2010. – С. 283 – 285.
32. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором // Вибрані твори: в 5-ти т. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 4. – С. 170 – 175.
33. Сухомлинський В.О. Сердце отдаю детям / Василий Олександрович Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1971 – 244 с.
34. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві // Вибрані твори: в 5-ти т. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 2. С. 295 – 482.
35. Тринус О.В. Проблеми розвитку педагогічної майстерності вчителя у творчій спадщині О.Ф. Музиченка / О.В. Тринус // Розвиток педагогічної майстерності викладача в умовах неперервної освіти: кол. моногр. [Л.О. Базиль, О.А. Грищенко, І.А. Зязюн, Т.В. Іванова, П.М. Коваль, А.І. Кузьмінський, М.П. Лещенко, В.Ф. Орлов, О.С. Падалка, В.В. Пилипчук, О.М. Семенов, М.М. Солдатенко, О.В. Тринус, Г.Х. Яворська] – Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2010. – С. 190 – 199.
36. Шевченко Т.Г. Твори: у 5 т. / вступ. ст. та примітки В.С. Бородіна; Тарас Григорович Шевченко. – К.: Дніпро, 1978. – Т. 4: Повісті. – 1978. – 412 с.
37. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: в 6 т., Т. 6. / [редкол. : С.Ф. Єгоров и др.]; АН СССР. – М.: Педагогика, 1990. – 528 с.
38. Федоріщева С.П. Естетичні основи формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя музики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 – теорія и методика професійної освіти / С.П. Федоріщева – Луганськ, 2001. – 20 с.
39. Федоріщева С. П. Проблема формування естетичних основ педагогічної майстерності у педагогічній науці / С.П. Федоріщева // Вісник Львів. ун-ту. Сер. Педагогічна. – Львів, 2005. Вип. 19, ч. 1. – С. 177 – 181.
40. Федоріщева С. П. Педагогічні умови формування естетичних основ педагогічної майстерності майбутнього вчителя музики / С.П. Федоріщева // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Сер. Педагогічна. – Львів, 2011. – Вип. 8, ч. 1. – С. 170 – 175.
41. Ягунов В.В. Педагогіка: навч. посіб. / Ягунов Василь Васильович // – К.: Либідь, 2002. – 56

ДОДАТКИ

Додаток А

Структура технології естетичного виховання В.О. Сухомлинського

№ з/п	Компоненти технології	Технологія " Милування красою "
1.	Мета технології	Естетичне виховання учнів, збагачення їхніх духовних сил і фізичний розвиток.
2.	Завдання технології	а) пізнання учнями гармонії навколишнього світу та заохочення до турботи про нього; б) формування в них відчуття краси і захоплення нею; в) прищеплення любові до прекрасного у процесі праці та людей праці.
3.	Зміст технології	а) залучення учнів до споглядання краси, піднесення гідності дитини, підлітка, юнака, дівчини; б) бачення в учнях прекрасного, світлого; в) створення емоційного піднесеного стану в колективі; г) вигадкування фантастичних образів в ході малювання, читання казок та фантазування.
2.	Процесуальний компонент	<u>Форми роботи:</u> а) екскурсія; б) співбесіда; в) уроки під відкритим небом; г) малювання з натури; д) розвиток мовлення; е) слухання музики та звуків оточуючого світу; ж) семінар; з) розповідь; к) заняття у кімнаті казки. <u>Методи:</u> а) репродуктивні; б) творчі; в) проблемні.
3.	Алгоритм дій	а) вивчення дітей та їх сімей; б) проведення екскурсій у світ природи; в) розвиток мовлення дітей та художніх навичок у процесі "милування красою"; г) слухання музичних творів та виявлення краси музичних явищ у природі; д) навчання письму і читанню під час милування красою навколишнього середовища.

4.	Чинники	а) активне прагнення до діяльності; б) гармонійність сприйняття навколишнього світу.
5.	Засоби	а) мистецтво; б) природа; в) навчання; г) праця.

**Структура педагогічної технології естетичного виховання учнів
А.М. Федя**

№ з/п	Компоненти технології	Технологія "Естетичне виховання на уроках з основ наук"
1.	Мета	а) естетичне виховання на уроках математичних і природничих наук; б) естетичне ставлення до природних явищ та оточуючого середовища; в) формування в учнів відчуття краси і захоплення нею; г) формування естетичного смаку, естетичного ідеалу, естетичного судження, естетичної оцінки явищ.
2.	Завдання	а) розвиток відчуттів, уявлення, мислення, пам'яті; б) вироблення в учнів естетичного бачення світу в науці і мистецтві; в) прищеплення спостережливості.
3.	Зміст	а) залучення учнів до споглядання природи – джерела краси; б) створення емоційного стану на уроці та бажання вивчати даний предмет; в) піднесення гідності школяра і бачення в них прекрасного, позитивного ставлення до навчання, до всього оточуючого
2.	Процесуальний компонент	<u>Форми роботи:</u> а) урок; б) лекція; в) семінар; г) лабораторна робота; д) демонстраційний експеримент; е) співбесіда; є) екскурсія; <u>Методи:</u> а) репродуктивні; б) творчі; в) проблемні.
3.	Алгоритм дій	а) естетичне виховання на уроках природознавства у початкових класах б) розвиток інтелектуальних здібностей на уроках природознавства і географії у 5-6 класах; в) збагачення емоційних здібностей під час екскурсій у світ природи, на виробництво; г) краса фізичного експерименту на уроках

		<p>фізики, хімії, біології;</p> <p>д) читання захоплюючої літератури та співставлення з явищами науки;</p> <p>е) висновок.</p>
4.	Чинники	<p>а) активне прагнення до діяльності;</p> <p>б) гармонійність сприйняття навколишнього світу;</p> <p>в) "цікавий урок".</p>
5.	Засоби	<p>а) навчальна та науково-популярна література;</p> <p>б) природа;</p> <p>в) навчання;</p> <p>г) лабораторні прилади;</p> <p>д) експериментальні прилади.</p>

Додаток В

Структура педагогічної технології естетичного виховання Л.К. Шияна

№ з/п	Компоненти технології	Педагогічні технології естетичного виховання молоді засобами теле- і відеопрограм
1.	Мета технології	а) естетичне виховання засобами теле- і відеопрограм, б) формування потреб, інтересів, уваги, світогляду школяра; в) формування гармонійно розвиненої, духовно багатой особистості учня.
2.	Завдання технології	а) виявлення здібностей школяра; б) задоволення духовних запитів та інтересів учнів; в) знання індивідуальних особливостей учнів; г) вироблення уміння емоційно управляти своїм психічним станом; д) спрямованість почуття учня.
3.	Зміст технології	а) залучення учнів до свідомого перегляду теле- і відеопрограм; б) створення емоційного стану при перегляді теле- і відеопрограм; в) бачення прекрасного, видовищного.
4.	Процесуальний компонент	<u>Форми роботи:</u> а) урок; б) позаурочні заходи; в) позашкільні заходи; г) екскурсії до театру; д) екскурсії до кінотеатрів; е) екскурсії до музеїв; є) екскурсії до картинних галерей. <u>Методи:</u> а) репродуктивні; б) творчі; в) проблемні.
5.	Алгоритм дій	а) бесіда по темі перегляду телефільму чи відеопроектів; б) перегляд теле- чи відеозаписів, кінофільмів; в) бесіда за текстом чи характеристика героїв; г) написання творів за даним фільмом; д) створення власних короткометражних фільмів; е) узагальнення результатів роботи.
6.	Чинники	а) підготовленість до колективного перегляду фільмів; б) отримання навичок колективного обговорення фільмів;

		в) виділення головного.
7.	Засоби	а) клас; б) зала; в) телевізор; г) відеоапаратура; д) проекційна апаратура.

Структура педагогічних технологій естетичного виховання
М.П. Лещенко

№ з/п	Компоненти технологій	Технологія створення естетичного поля	Технологія естетизації пізнавального середовища	Педагогічна технологія мистецької гри
1.	Мета технологій	а) естетичне виховання у навчально-виховному процесі; б) естетичне виховання протягом життя; в) формування навичок: актора, танцюриста, співака, декламатора; музиканта, художника; г) виховання у дітей-інвалідів, учнів-правопорушників, учнів з емоційними розладами естетичного сприйняття навколишнього світу.	а) формування естетичних відносин під час навчання і виховання учнів; б) духовне збагачення на уроках різних навчальних дисциплін; в) естетичне виховання при пізнанні навколишнього світу; г) формування пізнавального середовища.	а) естетичне виховання через мистецтво; б) формування естетичних навичок у мистецтві; в) формування дитячої творчості.
2.	Завдання технологій	а) заохочення дітей до пізнання прекрасного в оточуючому середовищі; б) вироблення навичок естетичного поведіння в	а) пізнання навколишнього середовища; б) прищеплення навичок роботи з пізнавальною літературою; в) вироблення естетичної	а) пізнання мистецтва; б) заохочення до мистецької гри; в) вироблення навичок мистецької гри; г) прищеплення любові до

		кабінетах, їдальні; в) прагнення до світлого, красивого, доброго.	поведінки у навколишньому середовищі; г) стимулювання позитивних емоцій.	мистецтва; д) розвиток і самореалізація.
3.	Зміст технологій	а) залучення школярів до художньої діяльності; б) "створення естетичного поля" при проведенні вільного часу; в) залучення дітей і учителів до спільної творчої діяльності; г) створення сприятливих умов для виявлення талановитих дітей; д) використання мистецтва як базової основи загальної освіти.	а) забезпечення естетичної спрямованості пізнавального середовища; б) спостереження гармонії навколишнього середовища; в) "естетизація пізнавальної дії"; г) "естетизація пізнавального середовища"; д) організація естетичних відносин; е) підтримка стійкого пізнавального інтересу та стимулювання позитивних емоцій; є) вигадкування історій та залучення до систематичного читання художньо довершеної літератури.	а) активний розвиток і самореалізація дитини; б) використання різних видів мистецтв: драматичного, музичного, хореографічного, образотворчого; в) розробка різних життєвих ситуацій; г) забезпечення єдності чуттєво-емоційного та інтелектуального світобачення учнів. вирішення життєвих ситуацій.
2.	Процесуальний компонент	<u>Форми роботи:</u> а) урок; б) лекція; в) консультація; г) співбесіда; д) екскурсія; е) позакласні	<u>Форми роботи:</u> а) урок; б) лекція; в) консультація; г) співбесіда; д) екскурсія; е) позакласні	<u>Форми роботи:</u> а) урок; б) лекція; в) консультація; г) екскурсія; д) позакласні заняття;

		заняття; є) семінари; ж) самопідготовка. <u>Методи:</u> а) репродуктивні; б) творчі; в) проблемні.	заняття; є) семінари; ж) самопідготовка. <u>Методи:</u> а) репродуктивні; б) творчі; в) проблемні.	е) семінари. <u>Методи:</u> а) репродуктивні; б) творчі; в) проблемні.
3	Алгоритми технологій	а) розробити інтеграційний курс: образотворчого, музичного, хореографічного, драматичного мистецтва; б) доповнити зміст кожної навчальної дисципліни естетичним компонентом; в) періодично проводити тематичні заняття-блоки, де окремі мистецтвознавчі та загальноосвітні дисципліни інтегруються навколо спільних для них понять; г) зробити висновок як впливає на учнів технологія естетичного поля, що використовується на уроках.	а) обрати предмет дослідження; б) сформулювати гіпотезу про його призначення, спосіб функціонування та естетичну красу; в) намалювати предмет; г) розібрати, якщо можливо, предмет на частини; д) вивчити принцип його дії; е) з'ясувати правильність висловленої гіпотези і систематизувати всю отриману інформацію про естетичну красу предмета дослідження; є) підготувати звіт про естетизацію пізнавального середовища.	а) придумати вчителем та учнями чарівні історії; б) сприйняти осмислено художній текст; в) виділити героїв казки, історії, фантазії; г) представити драматично прочитаний чи придуманий текст; д) з'ясувати відповідність персонажів ігровим ситуаціям; е) зробити висновок із проведеної мистецької гри, фантазії, казки.
4.	Чинники	а) репродукції картин видатних художників; б) наявність банку	а) наявність пізнавальної літератури, статей, фільмів;	а) наявність драматичних творів; б) вивчення

		даних про відому музику; в) співпраця школи з музеями, художніми галереями, театрами, філармоніями.	б) уміння до фантазування.	класичних творів.
5.	Засоби	а) розповідь; б) бесіди; в) організація занять в позаурочний час.	а) розповідь; б) цікава література; в) навколишнє середовище.	а) клас; б) сцена актової зали; в) сценарії драматичних творів, казки.

Структура педагогічних технологій естетичного виховання
М.П. Лещенко

№ з/п	Компоненти технологій	Педагогічна технологія виховання мистецтвом	Технологія виховання казкою	Педагогічна технологія драматичної творчості
1.	Мета технології	а) естетичне виховання засобами мистецтва; б) формування життєвого стилю та способу проведення вільного часу; в) формування активності; г) розвиток творчості.	а) естетичне виховання засобами казки; б) виховання сенсу життя, добра, зла, краси, потворності, чесності, підлості, любові, ненависті; в) формування естетичного сприйняття оточуючого середовища учнями.	а) виховання у школярів естетичного сприймання усіх видів мистецтв, які поєднуються у театральних діях, толерантного ставлення до інших людей; б) формування умінь співпрацювати у творчому колективі, толерантно ставитися до інших людей.
2.	Завдання технології	а) прищеплення бажання займатися в будь-якому мистецькому гуртку, студії; б) залучення школярів до художньої самодіяльності; в) виявлення талантів	а) пізнання казкового і реального світу; б) прищеплення навичок доброзичливості, краси, відданості засобами казки; в) заохочення до читання.	а) вироблення умінь переносити набутий досвід поведінки у реальне життя б) заохочення до художньої самодіяльності засобами класичної та сучасної драматургії.

3.	Зміст	<p>а) розвиток в учнів схильності до різноманітних професій: актора, танцюриста, музиканта, учителя;</p> <p>б) виявлення талановитих дітей;</p> <p>в) навчання учнів з емоційними розладами;</p> <p>г) бачення прекрасного при відвідуванні культурних закладів: музеїв, художніх галерей, театрів, філармоній, концертних;</p> <p>д) створення емоційного стану засобами мистецтва.</p>	<p>а) поєднання драматичної, образотворчої, музичної, поетичної творчості учнів ;</p> <p>б) вдосконалення навичок читання;</p> <p>в) знаходження відповіді на власні запитання, задоволення особистісних дитячих потреб, уміння бачити красу землі і людини;</p> <p>г) створення емоційного стану, піднесення при читанні казок.</p>	<p>а) залучення учнів до участі у драмгуртку;</p> <p>б) реалізація принципів добротворення;</p> <p>в) вивчення напам'ять текстів, виразне читання, усвідомлення змісту будь-якої задачі та успішного розв'язання її, запам'ятання значного обсягу іншомовних слів;</p> <p>г) бачення образів драматичних творів і уміння передати їх характер.</p>
2.	Процесуальний компонент	<p><u>Форми роботи:</u></p> <p>а) мистецтвознавчі уроки;</p> <p>б) уроки із загальноосвітніх предметів;</p> <p>в) лекції;</p> <p>г) співбесіди про мистецтво;</p> <p>д) екскурсії та уроки у закладах культури: музеях, художніх галереях, театрах, філармоніях.</p> <p>е) семінари;</p> <p>є) художня самодіяльність учнів.</p> <p><u>Методи:</u></p>	<p><u>Форми роботи:</u></p> <p>а) урок – казка;</p> <p>б) ілюстрація казки;</p> <p>в) консультація з приводу тематично-сюжетних варіантів однієї і тієї ж казки;</p> <p>г) позакласні заняття;</p> <p>д) екскурсії на виставки ілюстрації тієї чи іншої казки, театри, кінотеатри;</p> <p>е) художня самодіяльність.</p>	<p><u>Форми роботи:</u></p> <p>а) урок тренувальних ігрових вправ, ритмічної драматизації, пантомімічно-описового відтворення тексту, словесно-пантомімічного відтворення тексту, інсценізації літературних творів і придуманих учнями сюжетів, імпровізаційної</p>

		<p>а) репродуктивні (розповідь учителя, науковця, актора, художника, музиканта);</p> <p>б) творчі (власні судження біля картини, при слуханні музики; читанні художнього чи науково-популярного твору, фільму)</p> <p>в) проблемні (створення оповідання чи казки за даною темою, фантазія, складання вірша чи поеми).</p>	<p><u>Методи:</u></p> <p>а) репродуктивні (читання та переказування казки);</p> <p>б) творчі (розповідь однієї і тієї ж історії від різних персонажів, ілюстрування казки, складання інтерв'ю персонажів казки);</p> <p>в) проблемні (придумування варіантів кінцівки казки, описання ситуації, яка складеться за умови, якщо позитивні герої стануть негативним і навпаки).</p>	<p>драматургії;</p> <p>б) індивідуальні заняття;</p> <p>в) позакласні заняття;</p> <p>г) художня самодіяльність.</p> <p>е) хорові заняття;</p> <p>є) художня самодіяльність учнів.</p> <p><u>Методи:</u></p> <p>а) репродуктивні (читання та переказування драми, вірша, пісні);</p> <p>б) творчі (розвиток уяви, фантазії, уваги, рефлексії рухів);</p> <p>в) проблемні (драматична творчість, відтворення мімікою людських настроїв, пантомімічне зображення героїв).</p>
3.	Алгоритм дій	<p>а) виявлення подібностей та відмінностей між різними напрямками у мистецтві;</p> <p>б) вивчення творчих здібностей учнів;</p> <p>в) залучення школярів до художньої діяльності;</p> <p>г) розкриття</p>	<p>а) входження в казку;</p> <p>б) збагачення казкою;</p> <p>в) гра з казкою;</p> <p>г) проектувально-імпровізаційний етап казки;</p> <p>д) підсумковий етап казки;</p> <p>е) прощавально-мотивуючий етап казки.</p>	<p>а) пошук релаксаційно-тренувальних ігрових вправ;</p> <p>б) використання ритмічної драматизації;</p> <p>в) уміння пантомімічно-описового відтворення тексту;</p> <p>г) розвиток</p>

		<p>схильностей учнів до різноманітних професій;</p> <p>д) використання мистецтв для формування життєвого стилю учнів і способу проведення вільного часу;</p> <p>е) залучення школярів до творчої діяльності;</p> <p>є) застосування мистецтв для виявлення талантів учнів;</p> <p>ж) формування висновку про вплив мистецтва на розвиток естетичних навичок учнів.</p>		<p>навичок словесно-пантомімічного відтворення тексту;</p> <p>д) створення інсценізації літературних творів і придуманих учнями сюжетів;</p> <p>е) організація імпровізаційної драматургії ;</p> <p>є) виявлення впливу технології драматичної творчості на школярів.</p>
4	Чинники	<p>а) наявність проєкційної апаратури;</p> <p>б) підготовлені вихователі для школи.</p>	<p>а) життєва активність учня;</p> <p>б) непримиримість до зла, горя, біди, підлості, потворності.</p>	<p>а) свідоме вивчення учнями драматичної літератури;</p> <p>б) перевтілення учнів у героїв драматичних творів;</p> <p>в) відвідування театрів, концертних залів.</p>
5	Засоби	<p>а) міські музеї, художні галереї, театри, філармонії, концертні зали;</p> <p>б) естетично оформлені кабінети і рекреації школи;</p> <p>в) шкільні музеї, художні галереї, виставки.</p>	<p>а) казка;</p> <p>б) ілюстрації;</p> <p>в) дитячий театр;</p> <p>г) театр ляльок.</p>	<p>а) картини;</p> <p>б) ілюстрації;</p> <p>в) збірки художніх творів, віршів, п'єс, байок;</p> <p>г) предмети декорації.</p>

**Структура педагогічної технології естетичного виховання учнів
Т.Д. Чабанової**

№ з/п	Компоненти технології	Педагогічна технологія здійснення естетичного виховання школярів у процесі навчально-пізнавальної діяльності засобами математики
1.	Мета технології	а) естетичне виховання учнів на уроках математики; б) збагачення духовного стану учнів на уроках математики.
2.	Завдання технології	а) пізнання математичних знань при використанні мистецтва; б) використання при вивченні математики мистецького компоненту; в) вироблення навичок бачення математичних фігур, понять, термінів при знайомстві з різними видами мистецтва.
3.	Зміст технології	а) виявлення зв'язку естетичного з різними аспектами наукових відкриттів; б) відкриття учнем єдності почуттєвого і раціонального, естетичного та інтелектуального, математики і мистецтва; в) естетичне сприйняття навколишнього світу в процесі навчально-пізнавальної діяльності засобами математики; г) встановлення діалектичного зв'язку інтелектуального та естетичного в процесі засвоєння основ математики і мистецтв.
4.	Процесуальний компонент	<u>Форми роботи:</u> а) співбесіди з учителями з приводу емоційного та естетичного викладу основ наук; б) творчі групи, методичні об'єднання педагогічні ради, семінари-практикуми, конференції з учителями з приводу естетичного виховання на уроках основ наук; в) урок; г) лекції; д) позакласні заняття. <u>Методи:</u> а) репродуктивні (читання, слухання відтворення правил, задач, вправ); б) творчі (складання задач, вправ, прикладів, через які забезпечується інтелектуальний розвиток та естетичне виховання);

		в) проблемні (створення, складання та розв'язання завдань, в яких поєднуються аналітичні здібності з естетичними).
5.	Алгоритм дії	а) проведення співбесід з учителями, розуміння єдності інтелектуального та естетичного; б) проведення творчих груп, методичних об'єднань вчителів математики, фізики, хімії, біології з проблеми естетичного виховання; в) організація семінарів-практикумів із забезпечення взаємозв'язку інтелектуального та естетичного в процесі навчання основам наук; г) використання єдності інтелектуального та естетичного виховання у процесі навчання основам наук; д) діагностування вчителів з приводу естетичного виховання на уроках фізико-математичних дисциплін.
6.	Чинники	а) насичення навчальної програми з математики мистецьким матеріалом; б) естетичне сприйняття навколишнього світу
7.	Засоби	а) науково-пізнавальна література; б) науково-методична література з математики; в) наочне обладнання; г) таблиці; д) інтерактивна дошка.

Структура технології естетичного виховання учнів Н.А. Фоломєєвої

№ п/п	Компоненти технології	Педагогічна технологія естетичного виховання дітей віком 5-10 років засобами музичного мистецтва.
1.	Мета технології	а) естетичне виховання засобами мистецтва; б) емоційне сприймання музичного звучання; в) формування інтересу до різних музичних творів, інструментів.
2.	Завдання технології	а) пізнання різних музичних звуків; б) заохочення учнів до навчання в різних музичних студіях, школах; в) прищеплення тонкого смаку до прослуховування і виконання музичних творів.
3.	Зміст технології	а) музичне виховання як необхідна ланка естетичного розвитку дітей; б) оволодіння вокальними здібностями, грою на музикальних інструментах, танцями; в) використання народної пісні – прищеплення і виховання естетичного смаку і почуття прекрасного; г) вибір привабливої і красивої музики; д) "занурення" в музику і створення "періодів радості"; е) емоційна насиченість занять, поєднання різних видів діяльності.
4.	Процесуальний компонент	<u>Форми роботи:</u> а) уроки музики; б) уроки сольфеджіо; в) індивідуальні заняття гри та співу; г) позакласні заняття хорового співу чи ансамблю; д) уроки музичної літератури; е) гурткові заняття; є) конкурсні виступи; ж) свята; з) студії; к) позакласні заняття оркестру. <u>Методи:</u> а) репродуктивні (читання книжок, вивчення нотної грамоти, пісень, музики);

		б) творчі (складання власних пісень, варіацій); в) проблемні (виготовлення власних збірок пісень, музичних творів, створення музично-сценічних творів).
5.	Алгоритм дії	а) естетичне виховання батьків; б) вибір програм і творів; в) вивчення музичної грамоти; г) виконання пісень; д) гра на музичних інструментах; е) використання танцювальних ритмів; є) діагностування учнів щодо ефективності використання даної технології.
6.	Чинники	а) прагнення до оволодіння музичними інструментами, танцями; б) естетичний смак і почуття прекрасного; в) естетичне оформлення кабінету музики та актової зали.
7.	Засоби	а) зала, кабінет; б) музичні інструменти; в) тексти музичних творів; г) нотні зошити .

Структура технології естетичного виховання учнів засобами музейної педагогіки

№ з/п	Компоненти технологій	Музейна педагогіка
1.	Мета технології	а) естетичне виховання учнів засобами музейної педагогіки; б) збагачення духовних і розвиток фізичних сил школярів, захоплюючись мужністю героїв репродукцій; в) формування в учнів відчуття краси і захоплення нею.
2.	Завдання технології	а) пізнання гармонії зображеного на репродукціях навколишнього світу; б) прищеплення навичок поведінки в музеї; в) вироблення умінь аналізувати репродукції, картини, скульптури з точки зору певних дисциплін.
3.	Зміст технології	а) створення емоційного, піднесеного стану в музеї; б) залучення до споглядання краси, зображеної на репродукціях, та вміння характеризувати образи; в) піднесення гідності дитини, підлітка, юнака, дівчини та бачення прекрасного як на репродукціях, так і навколо них; г) вигадкування фантастичних образів, зображених на репродукціях; д) характеристики героїв картини чи скульптури.
4.	Процесуальний компонент	<u>Форми роботи:</u> а) екскурсія в музеї; б) співбесіда за картиною (репродукцією); д) розвиток мовлення; е) слухання музики та звуків оточуючого світу за уявленнями учнів, дивлячись на героїв чи природу репродукції; з) розповідь за картиною; к) створення і записи власних уявлень про героїв чи природу даної репродукції. <u>Методи:</u> а) репродуктивні (переказ зображеного на картині чи репродукції); б) творчі (вміння застосувати знання предмету до аналізу художніх творів); в) проблемні (створення розповідей, оповідань, поетичних творів за темою запропонованою учителем).

5.	Алгоритм дій	<p>а) уміння заходити до музею та поведінка в ньому;</p> <p>а) екскурсія до музею;</p> <p>б) ознайомлення із змістом картин (репродукцій);</p> <p>в) розвиток мовлення дітей на уроках різних дисциплін, уміння бачити та аналізувати побачене відповідно до змісту даного предмету;</p> <p>г) слухання музичних творів та бачення звукових і живописних картин;</p> <p>д) відтворення власних думок у етюдах, віршах, оповіданнях, малюнках;</p> <p>е) застосування одержаних знань у великих музеях та оточуючому середовищі.</p>
6.	Чинники	<p>а) духовність у сприйнятті зображення на репродукції і в оточуючому світі;</p> <p>б) активне прагнення до творчої діяльності;</p> <p>в) доброзичливе ставлення до однокласників, батьків та вчителів.</p>
7.	Засоби	<p>а) мистецтво;</p> <p>б) природа;</p> <p>в) навчання;</p> <p>г) спостережливість;</p> <p>д) уява.</p>

Структура технології естетичного виховання на уроках фізики

№ з/п	Компоненти технологій	Технологія естетичного виховання на уроках фізики
1.	Зміст	а) формування наукового світогляду школярів через гармонію уявлень про природу; б) формування в учнів відчуття краси природи і захоплення нею через пізнання фізичних явищ; в) пізнання учнями природи, фізичних явищ, фізичних залежностей через відчуття прекрасного; г) пробудження інтересу до вивчення фізики, фізичних явищ, експерименту, законів, формул, використовуючи естетичний і творчий потенціал учителя; д) створення емоційного піднесеного стану на уроках фізики та позакласній роботі; ж) вивчення фізичних законів при застосуванні народного епосу, лірики; з) залучення до споглядання краси через фізичні залежності, закони; е) проведення фізичних ранків, вечорів, залучаючи прекрасне в оточення школярів.
2.	Процесуальний компонент	<u>Форми роботи:</u> а) уроки; б) семінари; в) лабораторні роботи; г) робота з таблицями, та інтерактивною дошкою; д) фронтальний та демонстраційний експерименти; е) розповідь і пояснення за схемою; є) створення і записи власних уявлень про певні фізичні явища; ж) екскурсії на природу, виробництво, музеї; з) співбесіди, консультації. <u>Методи:</u> а) репродуктивні – відтворення фізичних залежностей, законів, фізичних явищ; б) творчі – уміння бачити вивчений матеріал в оточуючому просторі, і вміння застосувати в практичних цілях; в) проблемні – виготовлення власних приладів чи певних моделей, створення власних фізичних пояснень, розв'язання задач нестандартним методом, постановка власних досліджень під час лабораторних робіт та пояснення висновків.

3.	Алгоритм дій	<p>а) чуттєво-емоційне сприйняття предметів, явищ з перших уроків фізики;</p> <p>б) емоційне сприйняття перших демонстраційних дослідів;</p> <p>в) формування інтелектуальних здібностей на уроках фізики;</p> <p>г) захоплення красою фізичних залежностей, законів та вміння їх бачити у повсякденному житті;</p> <p>д) збагачення емоційних здібностей учнів при проведенні демонстраційного та фронтального експерименту;</p> <p>е) краса фізичного експерименту на уроках лабораторних робіт і отримання успішних результатів та радість від цього;</p> <p>є) створення позитивних емоцій при проведенні екскурсій у світ природи, на виробництво чи музеї;</p> <p>ж) вміле застосування захоплюючої літератури до певних фізичних явищ;</p> <p>з) висновок.</p>
4.	Чинники	<p>а) активне прагнення до технічної діяльності;</p> <p>б) гармонійність сприйняття навколишнього світу;</p> <p>в) активне прагнення до творчої діяльності;</p> <p>г) чуттєво-емоційне сприйняття кожного уроку фізики.</p>
5.	Засоби	<p>а) навчання та виховання;</p> <p>б) експериментальні прилади.</p> <p>в) лабораторні прилади;</p> <p>г) природа;</p> <p>д) навчальна та цікава література;</p> <p>е) комп'ютерні та інтерактивні прилади</p> <p>д) уява</p>

Кутова Ольга Миколаївна

ЕСТЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ
ВИКЛАДАЧІВ ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Методичні рекомендації

Відповідальний за випуск: О.М. Кутова

Художник оформлення обкладинки:

Комп'ютерна верстка: О.М. Кутова

Формат 60X84 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 3. Тираж 100 прим.

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України
04060, м. Київ, вул. М.Берлинського, 9